HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Lokaal geld moet rollen

Zin der zotheid

Het lichte leven van Willem de Ridder

NUMMER 4 [illegible]L 1998 PRIJS: F 4,95

Kiezen voor vrijheid?

Over de hele wereld vieren we het vijftigjarig bestaan van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Helaas kunnen veel mensen zich nog steeds niet op deze rechten beroepen. Daarom ondersteunt Hivos organisaties in ontwikkelingslanden die zich inzetten voor de mensenrechten.

Hivos steunt lokale organisaties die bouwen aan een samenleving gebaseerd op gelijkwaardigheid.
Vanuit het humanistisch gedachtengoed willen wij kansen scheppen die door omstandigheden niet aanwezig zijn.
Democratisering, emancipatie en armoedebestrijding bevorderen.
Een goed voorbeeld van zo'n organisatie is 4C's van de mensenrechtenactivist Willy Mutunga in Kenia.
Willy Mutunga verzet zich tegen het vasthouden van 1200 politieke gevangenen en pleit voor eerlijke verkiezingen.
Hivos ondersteunt 4C's in haar strijd voor vrijheid en een menswaardig bestaan.

Maak het Jaar van de Mensenrechten tot een feestjaar.
Ondersteun het werk van 4C's en andere mensenrechtenorganisaties met een donatie.

vrijheid om te kiezen

Hivos, giro 716000 Den Haag, telefoon 070 - 376 55 00

Hivos *Mensen helpen mens te zijn*

in dit nummer

Een passie voor mongolen

Een goede behandeling van zwakzinnigen toont onze menselijkheid. Toch? Tegelijkertijd hopen we vurig dat ons ongeboren kindje 'normaal' is. Volgens psychologe Inge Mans hebben zwakzinnigen ons veel te bieden, maar dan moeten we wel openlijk omgaan met de tegenstrijdige gevoelens die ze oproepen. Een interview.

PAGINA 6

Knuffels voor de daders

Wil Govers werkte twintig jaar in gevangenissen. Nu is ze vrijwilliger bij Bureau Slachtofferhulp. Overeenkomsten genoeg. 'In beide gevallen ga je om met de gevoelens van mensen na een schokkende gebeurtenis.'

PAGINA 11

Lokaal geld moet rollen

'Jij komt bij mij strijken, ik laat jouw hond uit'. Zo kun je werken zonder dat er geld aan te pas komt. De lokale ruilsystemen die overal in Nederland opduiken, bieden veel plezier en geven deelnemers zelfrespect. Want: iedereen kan wel iets waar een ander wat voor over heeft.

PAGINA 14

Kinderkasteel in Brabant

Myrke en Chiel zegden van de ene dag op de andere hun banen op om hun droom na te jagen: een kinderkasteel waar kinderen kunnen ravotten en spelen. Aflevering uit de serie 'Idealen aan het werk'.

PAGINA 28

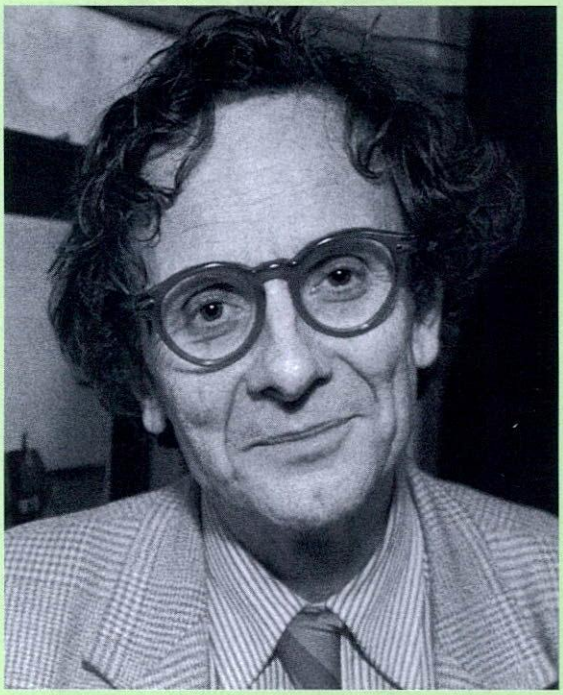

'Ouder worden is fantastisch'

Voor meesterverteller Willem de Ridder is de wereld één grote speeltuin. Van ellende wil hij niet horen. Akelige dingen negeert hij liever, want aandacht is energie en 'als je ergens energie in stopt dan groeit het'. Omdat woorden volgens De Ridder profetische waarde hebben, moeten we voorzichtig zijn met wat we zeggen. 'Je hebt veel meer kracht dan je denkt!' Leonie van den Schoor krijgt een lesje positief denken aan de ontbijttafel.

PAGINA 18

EN VERDER

Marian Verkerk	5
Troost voor weduwen	25
Deugd voor de 21ste eeuw	27
Denken & Doen	30
Colofon/Cryptogram	34

Uw brief is van harte welkom. Maar schrijft u zo kort en bondig mogelijk (maximaal 200 woorden). De redactie behoudt zich het recht voor uw brief in te korten of niet te plaatsen.

Ruimdenkendheid
De column van Gert van Dijk in het februarinummer - 'Ruimdenkendheid' - heeft een onuitwisbare indruk op me gemaakt en maakt sinds het lezen ervan deel uit van m'n leven. Soms is het alsof je anderen door een vergrootglas ziet. Dat is niet prettig, want meestal betreft dat negatieve punten. Het gevolg: ergernis van mijn kant. Ja, en dan kom ik bij de deugden, waarvan ik méér dan één belangrijk vind, dus: méér dan eens ergernis!
"Het is mijn eigen schuld als ik mij erger", schrijft Gert van Dijk, "want mijn ergernis komt voort uit een vergissing: ik heb mezelf een verkeerd beeld gevormd...". Deze laatste stelling heb ik nu herhaalde malen toegepast en is een enorme hulp geworden om dingen te relativeren.
Ik ben altijd van mening geweest dat je niet moet proberen mensen te veranderen. Aan de andere kant meen ik, dat je wel mag trachten iemand de andere kant van iets te laten zien. In een discussie riep een vriend eens tegen mij: "Wat kan het jou eigenlijk schelen wat ìk vind!" Ik was ineens stil en er flitste door me heen: ja, waar maak ik me eigenlijk druk over? Ik had hem graag anders willen zien, maar zó was hij dus niet. In dit geval weet ik de oorzaak van m'n ergernis: een gebrek aan tolerantie! Maar naar *mijn* waarden en normen was hij intolerant! Ik zal nog een lange weg moeten afleggen om in die zin 'ruimdenkend' te worden, maar wie weet, de 21ste eeuw is nog niet aangebroken. In ieder geval veel dank voor deze column, hij houdt me - al dan niet 'ruim' - aan het denken!
Matty van der Merk
Sneek

Chronisch ziek
Op het verhaal 'Lastig lichaam maakt werk vinden moeilijk' in het februarinummer wil ik een aanvulling geven. Als medewerker van het Provinciaal Utrechts WAO-beraad ben ik al jaren betrokken bij de (re)ïntegratie van mensen die de politiek nu 'arbeidsgehandicapten' is gaan noemen. Wij bieden mensen tegenover vele vormen van bureaucratie steun op hun pad naar werk en hebben samen met de FNV de regio Midden-Nederland aangemeld als experiment-regio voor het persoonsgebonden reïntegratiebudget. Het artikel van Ingrid Baart bracht de ontwikkeling prima in beeld. Ik denk zelf dat wij een hele mooie aanvulling hebben in het boek 'De WAO voorbij', dat wij vorig jaar gepubliceerd hebben. Het boek (ISBN 90-5422-020-1) is voor *f* 15,- (excl. verzendkosten) verkrijgbaar bij FNV afdeling publicaties, tel. 020-5816420.
Jan Schrauwen
Utrecht

Still Human
De vader van mijn zoontje (2 jaar) zit sinds een maand gevangen; ik ben vreselijk boos, verdrietig, teleurgesteld. Hij vraagt mijn steun en support, hij huilt zijn ogen uit z'n kop van spijt en verdriet - wat moet ik ermee? Maar ook hij is natuurlijk: 'still human'... Het artikel heeft me geraakt - ik ben erg benieuwd naar de cd.
Naam en adres bij de redactie bekend

Oproep
Gary Cooper stelt in het artikel 'Voor altijd stenen in je schoenen' in het maartnummer dat uiterst succesvolle mensen vaak een moeilijke jeugd hebben gehad, bijvoorbeeld omdat ze al vroeg hun ouders verloren. Ik heb samen met Mieke Ankersmid een workshop ontwikkeld voor 'Dochters zonder moeder'. De meesten van de vrouwen die hun moeder hebben verloren zijn, denk ik zo, niet zo succesvol in het leven geworden - integendeel. Daarom zou ik graag in contact komen met de succesvollen onder deze groep - zowel mannen als vrouwen. Ik hoor graag uw ervaringen.
Titia Liese
Laan 56, 8071 JB
Nunspeet, 0341-252203

Voorpiepen
De column 'Voorpiepen' in het maartnummer heb ik enige malen herlezen. Iedere keer vroeg ik me weer af of de voorzitter hier demagogisch en onduidelijk is, dan wel dat ik de column niet begrijp - en ik denk het eerste. Wachtlijsten hebben duidelijk niet de bedoeling patiënten te ontmoedigen en bedrijfspoliklinieken hebben niets te maken met wachtlijsten (of verricht die van Akzo Nobel soms ook hart- en heupoperaties?). Het GAK heeft niets te maken met het ontstaan of instandhouden van wachtlijsten. Tot slot heeft het 'gebruiken' van bevriende relaties niets van doen met de 'tweedeling' (meent de voorzitter soms ook dat bij echte schaarste distributie niet nodig is als je er, als persoon, maar voor zorgt boeren tot vriend te hebben?).
Net als de columniste heb ook ik van jongs af aan bepaalde dingen geleerd, onder andere dat je niet alleen democratisch maar ook sociaal moet zijn en denken. Ik vind tweedeling niet sociaal. Als de voorzitter dit ook van mening is, laat zij zich dan duidelijker - en minder demagogisch - uitdrukken.
K.W. de Wit
Amsterdam

Winnaars boek Frank McCourt

De tien winnaars van het boek *'De as van mijn moeder: een Ierse herinnering'* van Frank McCourt (lezersactie februarinummer) zijn: J. Massink, Tilburg; W. Kaiser, Den Haag; Renee Mouthaan, Sitio de Calahonda (Spanje); J. Kuipers, Nijverdal; Jeanne Boveree, Den Haag; Mia de Haan, Alkmaar; M. Smit, Beilen; Mevr. Gordana Sarcanski, Tilburg; R. ter Horst, Spijkenisse; M. Noordanus, Arnhem. Voor de overige inzenders: het boek is ook in de winkel te koop (uitgeverij Bert Bakker, ISBN 90 351 1705 0).

Herkenbaar

Wil het humanisme herkenbaar blijven, dan moeten er goede communicatielijnen zijn tussen het hoofdbestuur en de regionale afdelingen van het Humanistisch Verbond. Het landelijke en het lokale beeld van het humanisme moeten immers op elkaar aansluiten. Roy Geurs, secretaris van het hoofdbestuur, legt uit waarom. "Dit jaar richt het HV zich onder meer op armoedebestrijding. Het hoofdbestuur doet zijn best om daar landelijk ruchtbaarheid aan te geven. Stel nu dat een geïnteresseerde naar een lokale afdeling van het HV stapt om te horen wat hij of zij concreet aan armoedebestrijding kan doen, dan kan blijken dat die lokale afdeling druk is met totaal andere dingen. Dat is op zijn zachtst gezegd vervreemdend voor de nieuwkomer. Ja, ik vermoed dat zoiets nu af en toe gebeurt."
Het is overigens niet de bedoeling dat het hoofdbestuur de thema's dicteert waar de afdelingen zich mee bezig moeten houden, haast Geurs zich te zeggen. Als de communicatie beter wordt, kan het hoofdbestuur juist leren wat er in de afdelingen leeft. En: "Samenwerken is ook gewoon handig. We kunnen van elkaar leren, we hoeven niet allemaal opnieuw het wiel uit te vinden."
Om het niet bij vrome praatjes te laten, staan er voor begin september in verschillende afdelingen kaderdagen op de rol. Actieve leden van het HV gaan dan in gesprek met leden van het hoofdbestuur en professionals van het landelijk bureau. Zo'n dag kan gaan over de inhoudelijke koers van de vereniging, aansluitend op het Humanistisch Perspectief. Maar de dag biedt ook ruimte om praktische tips en trucs uit te wisselen, bijvoorbeeld over hoe je lokaal leden werft. Deze kaderdagen worden nader aangekondigd.

Jaarverslag

Het verslag over 1997 van het Humanistisch Verbond is half april beschikbaar. Geïnteresseerden kunnen het jaarverslag opvragen, telefoon 020 - 5219000.

Zondagse kleren

Marian Verkerk

Vroeger waren zondagen vervelend. Je moest naar de kerk en daarna bij opa en oma op de bank. 's Middags werd er gewandeld. Maar ook daar werd je niet echt gelukkig van, want in je zondagse kleren - die had je toen nog! - door het bos, dat is vragen om moeilijkheden. Zondag was wel de enige dag dat je je vader zag, want een zesdaagse, 48-urige werkweek was vroeger de normaalste zaak van de wereld. Gelukkig is het tegenwoordig beter geregeld. De 36-urige werkweek wordt bijna overal ingevoerd en vierdaagse werkweken worden steeds normaler. En iedere politieke partij vindt tegenwoordig dat zorg en werk beter gecombineerd moet kunnen worden.

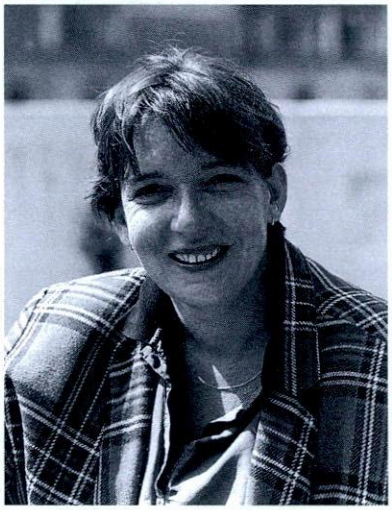

FOTO: SPEER FOTOGRAFIE

Hebben we het eindelijk aardig voor elkaar, beginnen de kerken een actie tegen de 24-uurseconomie. Wonderlijk. Dat er mensen zijn die 's avonds of op zondag werken betekent toch niet automatisch dat de kwaliteit van hun leven geschaad wordt? Misschien stelt het mensen juist in staat om een baan te combineren met de zorg voor kinderen of met een studie.
Maar, zo meldt het persbericht, 'er zijn minder mogelijkheden tot het bijwonen van kerkdiensten en godsdienstvieringen op zondag'. De kerken leeg omdat iedereen aan het werk is? Lijkt me niet. De kerken zijn leeg omdat mensen tegenwoordig zelf willen kiezen op welke manier en met wie zij hun vrije tijd doorbrengen. En dus gaan ouders op zondag leuke dingen met hun kinderen doen, gaan kinderen bij hun ouders op bezoek, wordt er gewinkeld, aan sport gedaan, boeken gelezen, columns geschreven, musea en pretparken bezocht, of - nog steeds populair op zondag - uitgebreid de liefde bedreven.
Sommige mensen gaan ook naar de kerk. Anderen gaan op zaterdag naar de synagoge of op vrijdag naar de moskee. En daar gaat het natuurlijk om: dat iedereen zich kan richten naar de vrije dagen van zijn of haar levensbeschouwing en zelf kan kiezen met wie zij op welk moment wil omgaan. En iedereen moet zoveel mogelijk zelf kunnen bepalen hoeveel uur en op welke dagen er gewerkt wordt. We moeten niet strijden tegen de 24-uurseconomie, maar voor de mogelijkheid van een 24-urige werkweek.
Maar is er dan niets aan de hand? Is er dan geen sprake van verhaasting en stress? Ik weet het niet. Als we ons al zoveel haasten, dan komt dat niet door de 24-uurs economie, maar omdat we zulke hoge eisen aan onszelf stellen en zo weinig grenzen erkennen. We moeten carrière maken, moeten briljante kinderen, een perfect lichaam en een bruisend sociaal leven hebben, de nieuwste film van Tarantino gezien en het laatste boek van Grunberg gelezen. We hollen wat af. Maar goed dat Albert Heijn 's avonds open is, anders liep alles in het honderd.

Columniste Marian Verkerk is voorzitter van het Humanistisch Verbond

HV-nieuws anders

Op pagina 30 van dit nummer vindt u een nieuwe rubriek: *Denken & Doen*. *Denken & Doen* biedt een chronologisch overzicht van activiteiten op levensbeschouwelijk terrein. Ikoontjes (een microfoon voor een lezing, een schilderijlijst voor een tentoonstelling) helpen om snel te selecteren op activiteiten die u interessant vindt. In de gekleurde band staan vrij zakelijke gegevens. Vaak voert een lijntje naar een wit kader met achtergrondinformatie. Deze rubriek komt in de plaats van de oude pagina's *HV-nieuws* en de RTV-pagina. De nieuwe opzet, een ontwerp van Catholijn Luteijn, zal misschien even wennen zijn, maar de redactie vertrouwt erop dat veel lezers plezier zullen beleven aan *Denken & Doen*.

Inge Mans over de zot in ons leven

Eer

Tekening uit 1858 van bepaalde categorieën krankzinnigen met zogenaamd typerende gelaatstrekken. Middenonder bijvoorbeeld een 'typisch geval' van aangeboren imbeciliteit.

passie voor mongolen

Vroeger heetten ze 'zotten, narren en idioten'. Tegenwoordig zeggen we 'mensen met een verstandelijke handicap' en zijn ze mens onder de mensen. Tegelijkertijd proberen we door prenatale diagnostiek hun leven te voorkomen. Psychologe Inge Mans schreef een boek over vijf eeuwen ambivalentie in onze verhouding tot zotten en zwakzinnigen. 'Zwakzinnigen worden steeds meer uitgesloten. Maar dat werkt wel in ons leven door.'

DOOR INGRID BAART

Inge Mans gaat met twee voeten boven op haar stoel zitten en vertelt met wijdse gebaren en een gepassioneerde bulderlach over Adriaan. Mans zit vol met verhalen over zwakzinnigen, zowel uit de geschiedenis als uit de tijd dat ze als groepsleidster in de zwakzinnigenzorg werkte. "Ik beleef enorm veel plezier *met* zwakzinnigen, en met sommigen heb ik een hechte band. Zo denk ik met liefde terug aan Adriaan - hij is acht jaar geleden overleden en ik mis hem nog steeds. Ik herinner me nog goed de eerste keer dat ik hem ontmoette. Ik vroeg toen wie hij was en hij antwoordde met luide stem: 'Jáaa ... wie ben ík ... God zit in mijn pik!' Ik schrok me dood. Terwijl ik wat warrig stond te kijken, barstte hij in lachen uit. Schitterend. Ik kreeg een hechte band met hem. Hij stuurde me kaartjes: 'Ingemans, ook al geef je me een pak op m'n donder, blijf ik van je houden.' Die mengeling van liefde en geweld, het kon allemaal bij hem. Omgaan met zwakzinnigen betekent voor mij vrij zijn van allerlei normen over hoe het hoort en wie ik zou moeten zijn."

Later, toen ze verhalen over de Middeleeuwen ging lezen, zag ze in Adriaan de figuur van de Middeleeuwse nar terug. "Net als de nar dwong Adriaan met zijn vaak nietsontziende optreden ontzag af. Hij was ook bedelaar. Twee dagen per week ging hij op pad om met behulp van bedelbriefjes, die ik in vier talen voor hem had moeten schrijven, de mensen in Noordwijk en Leiden te vermaken." Volgt weer die lach. Ze vertelt dat hij ook nog een briefje in het Arabisch probeerde te krijgen, maar dat lukte niet. Net als de narren had Adriaan dichterlijke en profetische gaven. Mans: "Als hij een uitbarsting van creativiteit had, was 'ie heel dwingend. Je moest zijn rijmelarijen dan direct opschrijven. Toen er nog niks aan de hand was, voorspelde hij zijn eigen blindheid en dood. Hij wilde almaar *Mag het licht uit* van De Dijk draaien. En hij begon erover dat 'ie niet wekenlang aan slangetjes en apparaten in het ziekenhuis wilde liggen. Het trieste is dat het, na een val van de trap, precies zo is afgelopen."

Oren wassen

Nar is maar één van de vele functies die 'zotten' en 'onnozelen' in de Middeleeuwen en Renaissance vervulden. Ze waren overal in de maatschappij aanwezig: als geliefde en goed onderhouden hofnar bijvoorbeeld, of als dorpsgek, die, gestoken in een speciaal kostuum, vooraan in de processie liep om de mensen met water de oren te wassen. Maar ze zwierven ook dakloos rond, afhankelijk van christelijke naastenliefde.

Geïntegreerd in de maatschappij, zou je kunnen zeggen. Maar daardoor hadden ze nog geen beter leven, vindt Mans. "Die integratie hield in dat ze, anders dan de zwakzinnigen van nu, niet buitengesloten waren. Maar de ambivalente houding tegenover 'zotten' was ook veel openlijker aanwezig dan nu. 'Zotten' werden gezien als vreemde figuren die dichter bij het bovennatuurlijke stonden dan gewone mensen en die hen daardoor een diepere waarheid konden voorhouden. Die waarheid had twee gezichten: ze kon goddelijk van aard zijn, dan riepen 'zotten en onnozelen'

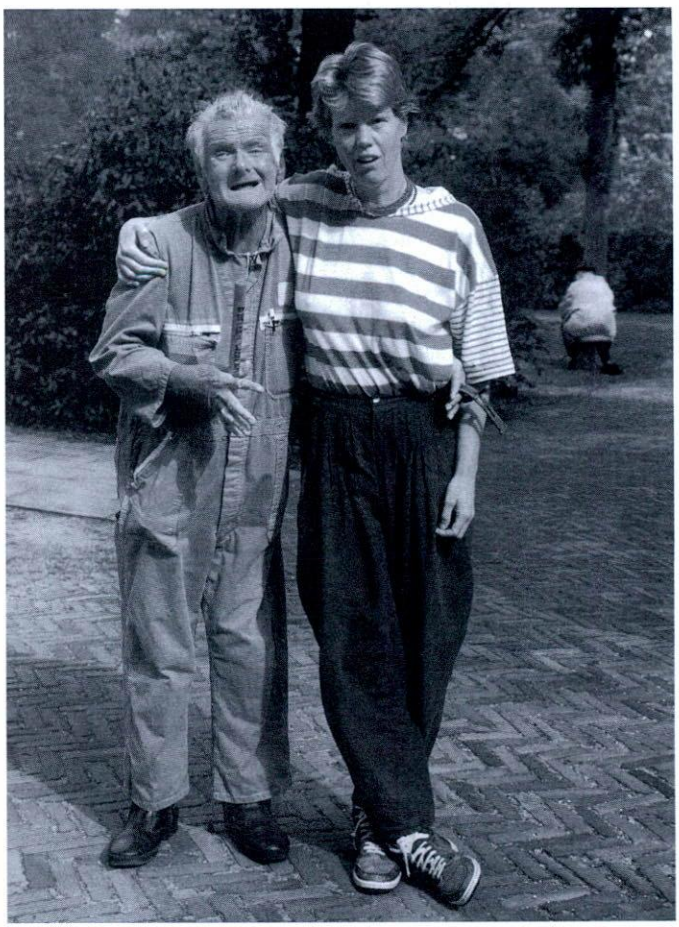

Privékiekje uit 1990 van Inge en Adriaan

FOTO: ZORGCENTRUM W. VAN DEN BERGH

Een 'loopkar', ongeveer 1940. Zo kon het schaarse personeel meerdere slechtlopende pupillen tegelijk mee uit wandelen nemen

bewondering en eerbied op en waren ze de voorbeeldige ander, maar ook duivels of dierlijk - dan waren ze de afschrikwekkende ander.
De Italiaan Jozef van Cupertino bijvoorbeeld groeide tijdens de Renaissance uit tot een heilige. Hij ging als kind het klooster in, maar het lukte hem maar niet om de gebeden te leren, hoezeer hij zijn best ook deed. Op een gegeven moment ontdekten de kloosterlingen dat deze 'onnozele jongen' genezende gaven bezat. Van heinde en verre stroomden de mensen toe om zich door hem te laten aanraken. Maar afschrikwekkende zotten verging het niet zo goed. Die werden weggejaagd of vogelvrij verklaard, vaak bespot en uitgelachen. Dat lachen was, denk ik, een bezwering van de angst die zij opriepen."

Vieze praatjes

Mans werkte in de jaren tachtig ruim drie jaar als groepsleidster in zwakzinnigeninrichting *de Hafakker*. Ze hield ermee op omdat het werk haar fysiek te zwaar werd. Wel is ze er nog steeds kind aan huis. Toen ze werkloos werd, begon ze over de geschiedenis van de 'zwakzin' te schrijven. Tenslotte belandde ze met haar boek op het Trimbos-instituut, het landelijke onderzoeksinstituut voor de geestelijke gezondheidszorg en verslavingszorg. Op 22 april promoveert ze op het onderwerp, met een mongoloïde meisje als paranimf.

Het bestuderen van oude teksten was voor Mans een openbaring. "Wat me niet beviel toen ik in de zwakzinnigenzorg werkte, was dat wij als verzorgers voortdurend bezig waren voor zwakzinnigen te denken: wat hún behoeften waren, waar zíj recht op hadden. Het ging almaar over wat wij voor hen konden betekenen en niet over wat zij voor óns betekenden. Terwijl ik bijvoorbeeld zag dat mensen zeer gehecht raakten aan zwakzinnigen, ontzettend veel plezier met hen beleefden. Maar dat verdween voortdurend in de taal van de zorg, in een jargon dat alles wat je aan zwakzinnigen kunt beleven met een deken van goedwillendheid toedekt. Nee, dan liever zo'n schoolmeester uit het begin van deze eeuw, die nog gewoon schreef: 'Ze kunnen niks, alleen vieze praatjes verkopen, in hun broek plassen of in de klas zitten masturberen'. Dat was tenminste onverbloemd."
De oude teksten vormden ook een spiegel voor haar eigen belevenissen en gevoelens. Zoals de Franse arts Itard rond 1800 worstelde met het 'idiote' wilde kind uit de bossen van de Aveyron, zo worstelde Mans soms met haar zwakzinnigen. In zijn poging de wilde jongen te beschaven hing Itard hem een keer uit wanhoop op z'n kop uit het raam. Mans herinnert zich dat ze in zo'n zelfde wanhoop een keer een koppige mongool tegen de straatstenen duwde. "De strijd waarin Itard terechtkwam, is typerend voor de strijd waarin ik als groepsleidster elke dag verwikkeld raakte. Je bent steeds bezig de baas te spelen, maar tegelijkertijd hebben zwakzinnigen een eigenheid waar je niet doorheen komt."

Debilisering

De pogingen om 'idioten' te beschaven begonnen in de negentiende eeuw, toen het geloof in de maakbaarheid en opvoedbaarheid van de mens meer en meer postvatte. Sinds de Verlichting waren 'idioten' geen vreemde wezens meer die naar de waarheid van het mens-zijn verwezen, maar minderwaardige mensen - onmensen zelfs - met een gebrekkige ratio. Met veel elan ging men in de negentiende eeuw aan de slag om daar in aparte instellingen iets aan te verhelpen, om hen 'te verheffen tot de gelijkenis des mensen.'
Begin twintigste eeuw kregen kleine gebreken van de ratio, die eerder misschien niet zo opvielen, steeds gemakkelijker het etiket 'zwakzinnig'. Dat

Op het terrein van een zwakzinnigeninrichting

had te maken met de opkomst van het onderwijs en het daaraan verbonden gebruik van intelligentietests. Voordat de leerplicht bestond, was er in het leven van alledag altijd wel ergens een plek voor een minder slim kind. Daarna vormden domme kinderen op school een probleem waar iets aan gedaan moest worden. Met behulp van intelligentietests gingen schoolartsen de mate van domheid vaststellen. Een IQ beneden de norm kreeg voor een kind grote gevolgen: het moest naar het speciale onderwijs.

Volgens Mans zet deze ontwikkeling door en leven we in een 'debiliserende' cultuur. "De eisen op school en op het werk worden steeds hoger, steeds meer mensen vallen uit de boot en die heten dan 'zwakzinnig'. Het percentage zwakzinnigen onder de Nederlandse bevolking is gestegen van ongeveer 0,125 procent in 1875 tot 0,76 procent in 1994. Dat is een verzesvoudiging. De zwakzinnige van nu is veel gewoner dan de spectaculaire zot uit de Middeleeuwen."

Apart circuitje

Wie niet meekan, belandt in een apart circuit. Zwakzinnigen worden geboren om naar aparte kinderopvang te gaan, aparte scholen, aparte werkplaatsen en aparte tehuizen.

Mans: "Voor ons twintigste eeuwers is die apartheid volkomen vanzelfsprekend. De uitsluiting van zwakzinnigen is een feit. Maar wij, de niet-zwakzinnigen, hebben daar schuldgevoelens over. We vinden eigenlijk dat we niet het recht hebben om hen uit te sluiten. Ze zijn immers, net als wij, mensen."

Dit gelijkheidsideaal verwijst naar een groot probleem, aldus Mans. "Aan de ene kant spoort dat gelijkheidsideaal met de ervaringen van iedereen die dagelijks met zwakzinnigen te maken heeft: je ziet Marie, je ziet Adriaan, vaak een vriend of vriendin. Ze zijn dan je gelijke. Het zijn echter momenten, want daarna moet je weer zorgen dat ze niet onder een auto lopen, of je moet hun luiers verschonen. Aan de andere kant proberen we met dat ideaal een gat te vullen, want die gelijkheid is er gewoon niet. Zwakzinnigen blijven voor ons toch 'mindere anderen', mensen met een gebrek, een onvermogen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit hun nieuwe naam: mensen met een verstandelijke handicap. Het is typerend dat men de noodzaak voelde de term handicap te gebruiken. Blijkbaar vinden we dat het beste weergeven wie ze zijn."

Spontaan

Ook voor ons twintigste eeuwers hebben zwakzinnigen dus een ambivalente betekenis. Ze zijn onze gelijken en tegelijkertijd onze minderen. Maar niet al-

Zwakzinnigen zijn individuen bij uitstek. Daarom fascineren ze ons

FOTO: JOS LAMMERS

leen dat: ze kunnen - net als in de Middeleeuwen - ook voorbeelden voor ons zijn. Mans: "Zwakzinnigen appeleren aan belangrijke idealen van de laatste decennia: spontaniteit, onaangepastheid, individualiteit. Zwakzinnigen zijn natuurlijk individuen bij uitstek. En daarom fascineren ze ons."
Mans is wel zo pessimistisch om te denken dat zwakzinnigen nog lange tijd vooral de *mindere ander* zullen blijven. "Sinds de Verlichting, toen de mens zijn lot in eigen hand nam, is de mens gedoemd tot eeuwig huiswerk: hij moet zichzelf en zijn wereld voortdurend verbeteren, alles wat hij als onvermogen ziet moet hij uitbannen. Het gebrek aan intelligentie en zelfstandigheid van zwakzinnigen zal daarom problematisch blijven. Toch zie ik veel mensen die door welke omstandigheid dan ook - ziekte of werkloosheid - proberen het onvermogen in hun leven een plaats te geven. Mensen die met zwakzinnigen te maken hebben, doen dat soms ook. Neem een moeder die zegt: 'Het gaat allemaal zo traag met die mongool van mij, je kunt nooit eens opschieten. Maar daardoor doet-ie ons steeds weer stilstaan bij de kleine dingen.'
Misschien verwijzen zwakzinnigen voor ons op die manier - net als in de Middeleeuwen - naar een waarheid. Een bevrijdende waarheid: het hooghouden van de illusie van wat een mens allemaal zou moeten kunnen, valt immers veel mensen zwaar. Het kan heel bevrijdend zijn om te beseffen dat de werkelijkheid vol onvermogen zit."
Mans vindt dat zwakzinnigen andere mensen veel te bieden hebben. Maar dan moeten we wel openlijk kunnen omgaan met de gevoelens die zwakzinnigen oproepen, hoe ambivalent ook. "De professionele en politiek correcte taal van tegenwoordig is zo vreselijk vlak, er gaat zoveel verloren. Ik zou het erg bevrijdend vinden als we het gewoon over zowel het vieze en ongewenste als over het plezierige van zwakzinnigen konden hebben. Als de last openlijk in de maatschappij bespreekbaar is, is er ook ruimte voor de lust. Dat brengt leven in de brouwerij. Zwakzinnigen hebben bijzondere levens die raken aan essentiële menselijke ervaringen: hulpeloosheid, domweg in het moment opgaan, volledig de ander vertrouwen, elkaar aanraken en liefgehad willen worden. Dat komt allemaal openlijk naar voren. Zwakzinnigen hebben ons een enorme levendigheid te bieden."

Aan het eind van Mans' boek formuleert een zwakzinnige het als volgt: 'Maar soms, dan rust ik op mijn bed en dan ben ik net een boomstam. En dan is het net of ik leven voel. Net of zich wat omdraait in me: net of ik leven voel. Er leeft dan toch wat in me en dan hoor ik huilen en er draait zich wat om... En ik bedoel maar eh ... dat is het wonder in de mens. Er leeft dan echt wat in me! Terwijl ik van het mannelijk ras ben, leeft er wat in me! Heel komisch en je moet jezelf niet teveel afvragen maar dat is het wonder. Dat er toch wat in me leeft.' ■

Inge Mans, 'Zin der zotheid. Vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen', Bert Bakker, f49,90 (geïll.), ISBN 90 351 1977 0.

ILLUSTRATIE UIT: H. BEEK, 'WAANZIN IN DE MIDDELEEUWEN'

Middeleeuwse 'geboren zot', die als hofnar diende bij Filips de Goede, hertog van Bourgogne

Ex-gev

De penitentiaire inrichting voor vrouwen 'Het Spoor' in Utrecht

'Son

een

nisdirecteur verleent hulp aan slachtoffers

FOTO: MICHAEL KOOREN/HH

nige daders hadden -leboel knuffels nodig'

Wil Govers werkte twintig jaar in strafinrichtingen, eerst als bewaarder, later als plaatsvervangend gevangenisdirecteur. Ze heeft diverse cultuuromslagen in het gevangeniswezen meegemaakt: van een sober naar een soepeler regime en weer terug naar een strenger klimaat. De roep om hardere straffen snapt ze wel, maar ze ziet er geen heil in. Sinds een jaar zit ze in de VUT en werkt ze als vrijwilliger bij het Bureau Slachtofferhulp. Govers ziet overeenkomsten tussen daders en slachtoffers. "In beide gevallen ga je om met de gevoelens van mensen na een schokkende gebeurtenis, want voor de daders betekent hun detentie vaak ook een schok."

DOOR CHRISTA CARBO

De heftige discussie over het Nederlandse strafklimaat heeft ze net als iedereen in de kranten en op radio en televisie gevolgd. Met de nodige distantie, want Wil Govers (58) is een jaar geleden vervroegd uitgetreden. Ruim twintig jaar heeft ze in strafinrichtingen gewerkt. Ze begon als bewaarder in de vrouwengevangenis in Rotterdam en beëindigde haar loopbaan als plaatsvervangend directeur van de penitentiaire inrichting voor vrouwen *Het Spoor* in Utrecht. Tegenwoordig werkt ze als vrijwilliger voor het Bureau Slachtofferhulp in Utrecht. Waarom? "Omdat ik in al die jaren van omgang met daders geïnteresseerd was geraakt in de andere kant van het misdrijf. De kant van het slachtoffer."

Voor de luide roep om langere gevangenisstraffen na een reeks geruchtmakende gevallen van straatgeweld heeft ze begrip. "Als er iemand aan mijn dochter zou komen, zou ik diegene ook zo lang mogelijk achter slot en grendel willen hebben." Vrijheidsstraffen - en zeker lange vrijheidsstraffen - dienen volgens haar vooral twee doelen: bescherming van de maatschappij en vergelding. Slachtoffers en publiek willen dat de daders lijden. Voor de daders zelf hebben lange straffen geen enkel nut, zo is haar overtuiging. "Een lange straf gaat op den duur zijn zin verliezen. Je ziet gedetineerden na verloop van tijd omslaan. Ze voelen zich dan niet langer schuldig. Integendeel: de maatschappij krijgt de schuld. Gevangenen hebben ook de hele dag contact met andere criminelen, die dezelfde woede koesteren tegen de maatschappij. Dat is natuurlijk niet goed." Enigszins berustend voegt ze hieraan toe: "Een gevangenis is geen goede omgeving voor een mens. Maar wat moeten we anders? Het dilemma is dat we bij ernstige misdrijven nu eenmaal geen alternatief hebben."

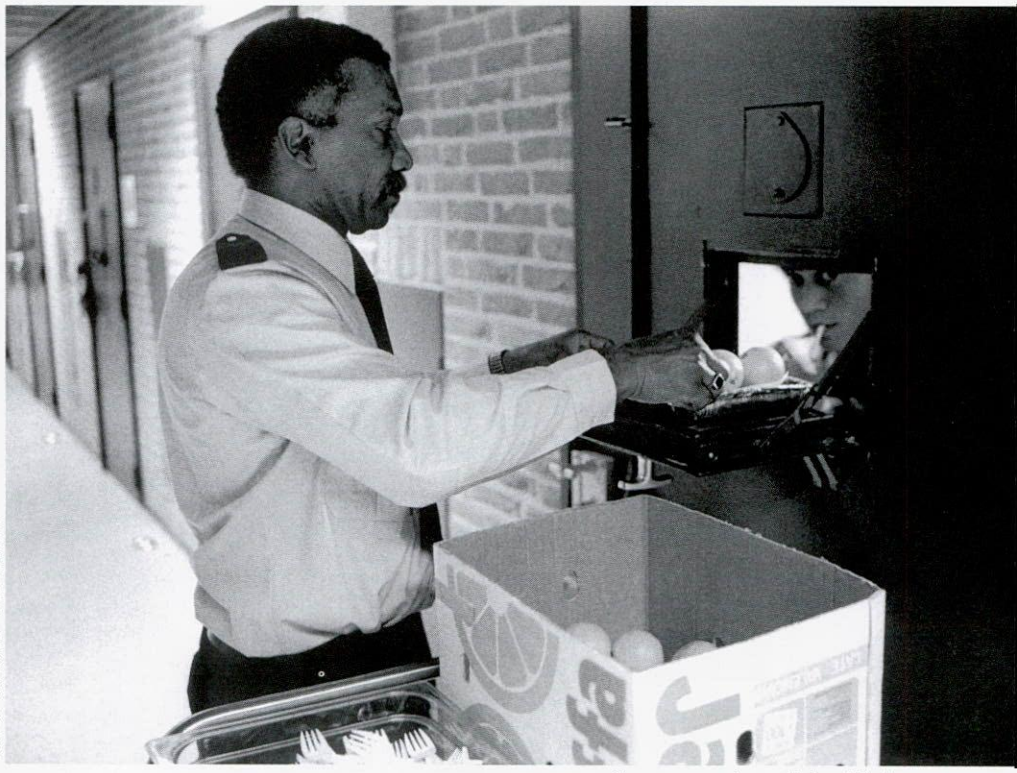

FOTO: GERARD WESSELHH

Gevangene in politiecel krijgt te eten

Verharding

Wil Govers is een vrouw met een moederlijke uitstraling. Over sommigen van de gedetineerden die ze heeft leren kennen, zegt ze: "Die hadden een heleboel knuffels nodig." Evengoed had Govers te maken met, vaak verslaafde, vrouwen die 'hun gevoel waren kwijtgeraakt'. Als deze vrouwen moeder waren, ontroerde het haar altijd hevig hoe hun kinderen de handen naar de moeders bleven uitsteken. "Terwijl die moeders hun kinderen soms alleen maar keihard gebruikten om extra bezoek te krijgen. Uit mijn Rotterdamse tijd is zo'n bezoek me om de een of andere reden altijd bijgebleven. De reclassering kwam bij een vrouw op bezoek en had haar tweejarig dochtertje meegebracht. Er was daar een heel lange gang en ik zal nooit het beeld vergeten van dat kleine meisje dat na afloop van het bezoek die lange gang uitliep. Halverwege draaide ze zich om, alsof ze zich afvroeg of ze niet terug naar haar moeder moest gaan. Dat greep me ontzettend aan."

De opkomst van drugsgerelateerde misdrijven die ze in de afgelopen twintig jaar heeft meegemaakt, heeft de sfeer in de bajes hoe dan ook verhard. "Met veel verslaafden kun je nu eenmaal niets beginnen. Er valt niet met ze te praten, er is niets met ze te bereiken. Bij uitzondering willen ze weleens afkicken, maar de meesten willen of kunnen dat niet. En het is helaas onmogelijk drugs buiten de gevangenis te houden. Een pilletje van het een of ander is zo klein. We vonden bij gedetineerden soms drugs in de broekbanden. Het is absoluut een illusie te denken dat je dat spul helemaal zou kunnen uitbannen."

Ze was al halverwege de dertig, gescheiden en alleenstaand moeder van een dochter van twaalf, toen ze de gevangeniswereld min of meer inrolde. Op haar kantoorbaan was ze uitgekeken en ze dacht serieus over een studie aan de sociale academie, toen ze de advertentie zag waarin om justitiepersoneel werd gevraagd. Ze solliciteerde uit nieuwsgierigheid en kwam tot haar eigen verbazing steeds een ronde verder in de selectie. Binnen een paar maanden kon ze haar bewaardersuniform aantrekken. Op de eerste dag dat ze - nog onder de hoede van een ervaren collega - in de bajes werkte, kiepte een boze gedetineerde een piespot boven haar hoofd om. "Dat was even schrikken. Je eerste gedachte is: 'Gaat het hier zo?' Mijn collega's hebben me later wel verteld dat ze toen dachten dat ze me nooit meer terug zouden zien, maar toen ik na dat piespot-incident met mijn mentor onder de douche stond, hebben we juist ontzettend gelachen."

Kostschool

De primaire taak van een bewaarder – tegenwoordig heet deze een penitentiair inrichtingsmedewerker – is de veiligheid, zowel van de gevangenen als van de buitenwereld. Op de tweede plaats komt de verzorging van de gevangenen. Dagelijks moest Wil Govers de cellen controleren op 'verboden' voorwerpen waarmee gedetineerden zichzelf of elkaar kunnen verwonden, of waarmee ze zouden kunnen probe-

ren te ontsnappen. Onder verzorging werd in die dagen vooral eten, drinken en hygiëne verstaan. Aan geestelijke verzorging kon het personeel niet beginnen, een goed gesprek was bijna niet mogelijk. "Als je te lang bij een gedetineerde op de kamer bleef, werd je weggeroepen." De vrouwengevangenis in Rotterdam had midden jaren zeventig wel iets weg van een strenge meisjeskostschool, herinnert ze zich. "Als de directrice op een afdeling kwam, werd dat rondgefluisterd. Er heerste je als personeel een veel hechter contact met de gedetineerden. Ik werkte in de vrouwentoren. Daar was het de gewoonte de deur van iemands cel te versieren als zij jarig was en ook waren er dan altijd wat lekkere hapjes. Ik heb wel meegemaakt dat vrouwen in huilen uitbarstten, omdat het de eerste keer in hun leven was dat hun verjaardag werd gevierd."
Voor veel gedetineerden is de gang naar 'buiten', als de straf er op zit, behoorlijk zwaar. "Heel vaak hebben ze

Een gevangenis is geen goede omgeving voor een mens. Maar wat moeten we anders?

orde en regelmaat. Als bewaarster nam je weleens stiekem een kopje soep dat over was. Toch was de sfeer niet onprettig. Nadat de inrichting was gesloten, omdat de Bijlmerbajes met zijn vrouwentoren af was, werd er door personeel en gedetineerden nog weleens met nostalgie over gesproken. Het was de tijd dat het nog niet zo 'zwaar' was in de bajes. Er zaten veel minder verslaafden en gestoorden dan nu. Er zaten ook vrouwen voor lichte vergrijpen zoals tippelen."
In haar begintijd liep Wil nieuwsgierig in de gevangenis rond. Verbaasd kwam ze tot de conclusie: 'Verrek, het zijn hier gewone mensen'. "Van veel gedetineerden kun je denken: als dat leven maar een iets andere richting had genomen, zat ze hier niet. Maar natuurlijk is er ook de categorie geharde criminelen en die is de laatste jaren meer gaan overheersen."
Wie in de gevangenis werkt, moet niet streven naar grote overwinningen en successen, want die zitten er volgens Govers in het algemeen niet in. "Het zijn de kleine dingen die het werk de moeite waard maken. Als je via via hoort dat het goed gaat met iemand. Als een gestrafte bij ontslag een briefje achterlaat om te bedanken. Ik ben er altijd in blijven geloven dat de vriendelijkheid en menselijkheid die je in mensen investeert, er ooit ook weer uit kunnen komen, al zal dat zeker niet bij iedereen gebeuren."

Bijlmerbajes

Na twee jaar in Rotterdam verhuisde Wil met de gevangenen mee naar de Bijlmerbajes in Amsterdam - nu gedeeltelijk rijp voor de sloop, destijds als gevangenis het neusje van de zalm. "Door de manier waarop de Bijlmerbajes is gebouwd, heb je kleine afdelingen van tien personen. Daardoor kreeg buiten niets en niemand. Er moest weleens iemand voor de poort worden weggehaald, die per se weer naar binnen wilde. Of ze belden na hun ontslag wanhopig op, wat ze moesten doen om weer binnen te komen. Sommige zwervers en junks halen expres dingen uit om in de gevangenis een tijdje goed bij te slapen en te eten. Dan gingen ze er twee keer zo dik uit als ze erin waren gekomen."

Overstuur

De bajes als hotel. Wil Govers maakte de beweging mee van een sober en streng naar een soepeler gevangenisregime. Inmiddels draait de slinger weer terug naar meer strengheid. Dat heeft ook te maken met verzakelijking: de formatie wordt kleiner, dus het personeel heeft minder tijd voor praten en andere leuke dingen. Niet zo gek als je bedenkt dat het aantal cellen sinds 1975 met een factor drie tot vier is toegenomen: van 3500 toen tot ruim 12.000 nu.
Govers: "Begin jaren tachtig leek het een poos of alles maar kon in de gevangenis. Gedetineerden mochten naar fitness, sporten, een naaiclubje, noem maar op. Het gevangenisleven was aan de overdadige kant. Er traden topartiesten op in de bajes: Doe Maar, Herman Brood, André Hazes. Die luxe is er nu wel weer vanaf. Aan de filosofie van de werkzame detentie wordt tegenwoordig veel strakker de hand gehouden. Gedetineerden moeten werken of studeren; doen ze dat niet, dan zitten ze achter de deur. Vroeger werd er meer door de vingers gezien."
Met dat beeld van de 'luxe' gevangenis zit Wil Govers enigszins in haar maag sinds ze voor het Bureau Slachtofferhulp slachtoffers opvangt en begeleidt. "Gek genoeg hebben de slachtoffers die ik heb geholpen nog nooit gevraagd wat ik vroeger voor werk heb gedaan. Ik zie tegen die vraag op, omdat mensen nu eenmaal vaak denken dat gevangenen in Nederland vertroeteld worden. Ik zou het vervelend vinden als slachtoffers mij als een vertroetelaar van criminelen zouden zien."
Govers ziet juist overeenkomsten tussen het werk met gedetineerden en het werk met slachtoffers: "Je gaat om met de gevoelens van mensen na een schokkende gebeurtenis. Want voor daders en verdachten is het vaak een schokkende gebeurtenis om te worden opgesloten, zeker als het de eerste keer is."
Het idee dat ze met slachtoffers wilde werken, heeft de laatste jaren van haar werkzame leven postgevat. "Ik moest altijd al veel aan de slachtoffers denken als ik hoorde welke afschuwelijke dingen sommige gedetineerden hadden gedaan. In de bajes wordt wel vaak over de gepleegde delicten gepraat, maar zelden of nooit over het slachtoffer. Ik kon haast nooit laten blijken dat ik medelijden had met het slachtoffer, omdat dat bij de dader verkeerd zou kunnen vallen. Er zijn wel daders die berouw tonen, maar meestal proefde ik dat niet. De meesten zijn toch vooral met hun eigen problemen bezig en je wilt als gevangenisbewaarder voorkomen dat gedetineerden door het lint gaan."

Zitten en luisteren

De vaak intens trieste belevenissen van de slachtoffers die ze helpt brengen haar niet uit haar evenwicht. "Door een training van jaren ben ik nauwelijks meer te schokken. Ik raak niet gauw overstuur. Wel ben ik mijn gevoel gelukkig niet kwijtgeraakt. Daardoor kan ik de mensen juist goed helpen, denk ik." Haar werk met slachtoffers omschrijft ze als: zitten, luisteren en adviezen geven. "Voor slachtoffers betekent het veel als een wildvreemde naar ze toekomt om te helpen. Een vreemde kan vaak beter, onbevooroordeelder, luisteren dan bijvoorbeeld een familielid."
Wil Govers is inmiddels oma. Ze heeft een kleindochtertje. Wat ze haar het liefst zou willen meegeven is warmte en eerlijkheid en het vermogen om trots te zijn op zichzelf. "Gedetineerden missen vaak dat gevoel van eigenwaarde. Dat kan zich op heel tegengestelde manieren uiten: door zielig doen of juist door overdreven stoer gedrag. Het is natuurlijk geen wet van Meden en Perzen, mensen kunnen immers heel verschillend reageren op een ongelukkige jeugd, maar één ding is zeker: wie een stevige en veilige basis mist, loopt extra risico in de problemen te raken." ■

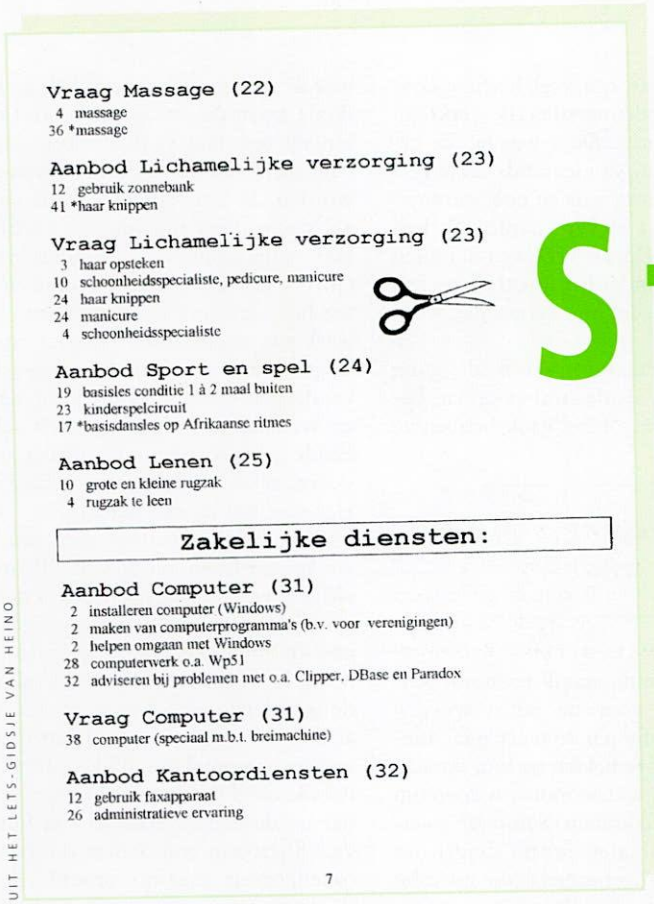

Vraag Massage (22)
4 massage
36 *massage

Aanbod Lichamelijke verzorging (23)
12 gebruik zonnebank
41 *haar knippen

Vraag Lichamelijke verzorging (23)
3 haar opsteken
10 schoonheidsspecialiste, pedicure, manicure
24 haar knippen
24 manicure
4 schoonheidsspecialiste

Aanbod Sport en spel (24)
19 basisles conditie 1 à 2 maal buiten
23 kinderspelcircuit
17 *basisdansles op Afrikaanse ritmes

Aanbod Lenen (25)
10 grote en kleine rugzak
4 rugzak te leen

Zakelijke diensten:

Aanbod Computer (31)
2 installeren computer (Windows)
2 maken van computerprogramma's (b.v. voor verenigingen)
2 helpen omgaan met Windows
28 computerwerk o.a. Wp51
32 adviseren bij problemen met o.a. Clipper, DBase en Paradox

Vraag Computer (31)
38 computer (speciaal m.b.t. breimachine)

Aanbod Kantoordiensten (32)
12 gebruik faxapparaat
26 administratieve ervaring

7

UIT HET LETS-GIDSJE VAN HEINO

Strijker

Werk, werk, werk. Het lijkt soms alsof het paarse kabinet betaald werk als enige vorm van deelname aan de samenleving ziet. Dat het ook anders kan bewijzen de LETS-systemen *(Local Exchange and Trade Systems)* die overal in Nederland uit de grond schieten. Deze lokale, geldloze economieën bieden sommige deelnemers een uitweg uit een sociaal of financieel isolement. Voor anderen is het een welkom medicijn tegen het onpersoonlijke van de huidige tijd of een middel om onder vervelende klussen uit te komen. Hoe je een aardbeientaart kunt ruilen tegen een uurtje strijken.

DOOR GERT VAN DIJK

"Vanavond komt er iemand voor me koken en morgen ga ik bij iemand anders een kamertje behangen. Dan staat mijn rekening weer op nul." Marja Wagener van de LETS-groep Heino vat het principe van het lokale geld enthousiast samen. Haar verhaal is illustratief voor veel deelnemers aan een LETS-systeem. Toen haar man enkele jaren geleden plotseling overleed, werd ze om financiële redenen gedwongen met haar twee kleine kinderen te verhuizen naar het centrum van Heino, een kleine gemeenschap in de buurt van Zwolle. Wagener: "Als je hier in het dorp de klep van je auto opendoet, dan staan er meteen tien mannen om je heen om je te helpen. Dat is leuk natuurlijk, maar je wilt toch ook wel eens dat mensen een beroep op joù doen. Je zegt wel: 'Als er iets is, dan bel je maar', maar in de praktijk gebeurt dat niet. Als buitenstaander is het nou eenmaal moeilijk om er in zo'n kleine gemeenschap tussen te komen."
Gelukkig werd in Heino net op dat moment een LETS-groep opgezet. Marja sloot zich aan en binnen enkele weken stond ze kamers te behangen, vijvers te graven en tuinen te onderhouden. Niet voor harde guldens, maar voor 'Klavers', het alternatieve geld dat binnen het LETS-systeem in Heino gebruikt wordt. Met een uurtje behangen verdient ze vijftien Klavers en die Klavers kan ze gebruiken om weer iemand anders in te huren die, ook weer voor vijftien Klavers per uur, voor haar komt koken of strijken. Want aan die klussen heeft ze een broertje dood. Wagener: "Doen wat je leuk vindt, en laten doen waar je een hekel aan hebt. En dat zonder dat je rijk bent. Wie wil dat nou niet?"

Kruiwagen

Er zijn in Nederland zo'n tachtig LETS-stelsels, waarin naar schatting zesduizend mensen actief zijn. De diensten en goederen die de deelnemers vragen en aanbieden worden opgenomen in een regelmatig verschijnend gidsje. Een centrale 'bank' op de computer van een van de leden van de LETS-groep houdt netjes alle transacties bij. LETS-punten zijn alleen lokaal geldig: iemand uit Heino kan zijn Klavers niet gebruiken in de LETS-groep van Zwolle. Met sparen schiet je weinig op, want rente is er niet. Geld moet juist rollen binnen LETS, anders ligt het systeem binnen de kortste keren plat.
De gidsjes van de diverse LETS-kringen - die allen een lokale geldvorm als Eco's, Nixen, Dinges of Knopen hebben - bieden zaken aan die zo divers zijn als mensen zelf: van conversatieles Swahili tot het lenen van een kruiwagen, van een lift naar Friesland tot het breien van wollen truien: 'gegarandeerd lekker warm!'
En het werkt. Uit Amsterdam komt het verhaal van de lichamelijk gehandicapte man die met behulp van een hoofdband abstracte schilderijen maakt, die voor 'Noppes' verkoopt (het Amsterdamse ruilmiddel) en vervolgens met zijn Noppes mensen inhuurt om met

Lokaal geld brengt leven in gemeenschap

voor noppes

hem door het park te rijden. Een bejaarde, aan huis gekluisterde vrouw zorgt voor Noppes dat de fietsen die bij haar voor het raam staan niet gestolen worden. Dat is de gedachte achter LETS: iedereen kan wel iets waar iemand anders iets voor over heeft. Maar, zo gaat de filosofie verder, veel van dergelijke talenten krijgen in het normale geldcircuit geen kans. Iemand kan goed breien, maar wie kan er binnen de reguliere economie een handgebreide trui betalen? De meeste mensen kunnen zich ook geen eigen kok veroorloven, maar het wordt anders als je in ruil voor een aardbeientaart iemands gordijnen kunt strijken of de hond kunt uitlaten.

Afwachten

Lijkt het LETS-systeem daarmee op de goede oude tijd toen mensen als vanzelf nog dingen voor elkaar deden? Volgens Marja uit Heino niet: "In deze streek heb je van oudsher een buursysteem, het 'naoberschap', waarin buren een soort verplichting hebben om elkaar te helpen in tijden van nood. Maar daarin heb je toch een afhankelijkheidsrelatie; je moet altijd maar afwachten wat mensen feitelijk voor je willen doen. Binnen LETS zijn de relaties veel gelijkwaardiger. Iedereen moet zowel iets vragen als iets aanbieden. Ook worden alle diensten bij ons met hetzelfde tarief betaald. Of je nou financieel adviseur of schoonmaakster bent: iedereen verdient vijftien Klavers per uur."

Marja kreeg na een tijdje weer een baan waarvoor ze in harde guldens betaald wordt. Ze denkt dat het lokale geldsysteem daarbij geholpen heeft. "Ik merkte hoe prettig het was dat mensen een beroep deden op dingen die ik goed kan, zoals behangen en tuinen onderhouden. Ik dacht ook altijd dat ik helemaal geen tijd had om te werken, omdat ik nou eenmaal voor de kinderen moest zorgen. Maar toen ik zo actief binnen LETS aan de slag ging, was ik daar zo veel tijd mee kwijt dat ik dacht: dan kan ik net zo goed weer gaan werken." De eerste de beste sollicitatie was meteen raak. Kinderopvang? Via het LETS-systeem.

Sociale Dienst

Renée Eek, landelijk contactvrouw voor LETS bij Aktie Strohalm, herkent Marja's verhaal. "Heel vaak gebeurt er met die stap naar een LETS-systeem ineens veel meer in iemands leven." Lachend: "Daarom duurde het in Maastricht zo lang voordat de LETS-groep was opgestart: iedereen die ermee begon vond meteen een baan en had vervolgens geen tijd meer!"

Het tegengaan van sociale uitsluiting is volgens haar ook de reden waarom steeds meer sociale diensten uitkeringsgerechtigden stimuleren mee te doen aan het LETS-systeem. Eek: "Zij zien dat mensen door LETS uit hun isolement komen, opgenomen worden in een netwerk op wijkniveau en zelfvertrouwen opdoen omdat er eindelijk weer eens iemand beroep op hen doet." In de praktijk blijkt LETS ook vaak een springplank voor beginnende bedrijfjes: taartenbakkende bijstandsmoeder wordt professionele cateraar, klusjesvrouw wordt fulltime meubelmaakster.

Zelf doet Eek ook mee aan LETS. "Omdat het leuk en praktisch is, maar ook vanwege mijn idealen rondom werk. Ik ben iemand die van 'droog' werk zoals boekhouden houdt, maar ook 'softere' zaken als masseren belangrijk vindt. In een reguliere baan doe je dan altijd of het een of het ander: je bent òf boekhouder, òf masseur. Daardoor ontwikkel je vaak maar één kant van je persoonlijkheid. Binnen LETS kun je in een week alletwee doen. Of je kunt voor twee of drie dagen een baan nemen in één richting, en zonder veel bestedingsverlies de rest van de tijd in LETS werken. Zo kun je jezelf op veel meer vlakken ontplooien dan binnen een 40-urige baan mogelijk is."

Doen wat je leuk vindt, laten doen waar je een hekel aan hebt. Zonder dat je rijk bent!

Hergebruik

Het eerste LETS-systeem ontstond in 1983 tijdens een economische crisis in het Canadese plaatsje Commox Valley. Het systeem bleek een groot succes, dat nog werd versterkt toen lokale bedrijven en winkeltjes mee gingen doen. Inmiddels hebben de LETS vooral in de Angelsaksische landen een grote vlucht genomen. Zo zijn er in Australië ruim tweehonderdvijftig groepen met in totaal vele duizenden deelnemers. Ook in Nederland groeit de belangstelling voor deze lokale ruileconomieën. Het grootste systeem werkt in Amsterdam, waar ruim zevenhonderd deelnemers hun Noppes laten rollen.

Voor veel mensen zijn de sociale con-

Meer weten

Het Humanistisch Verbond, Humanitas en Aktie Strohalm houden op zaterdag 6 juni 1998 in de Nieuwe Buitensociëteit in Zwolle een conferentie over LETS en over de mogelijkheden om het LETS-systeem toe te passen op vormen van vrijwilligerswerk. Meer informatie hierover vindt u in het meinummer van de *Humanist*.

Voor meer informatie over LETS kunt u terecht bij Aktie Strohalm, Oudegracht 42, 3511 AR Utrecht, 030-2314314. Internet: www.intouch.nl/strohalm. e-mail: strohalm@intouch.nl.

tacten de belangrijkste reden om mee te doen aan LETS. Maar in sommige grote systemen, zoals die in Amsterdam, zijn mensen meer gericht op handel en is het een daadwerkelijke aanvulling op het inkomen. Ook zijn er systemen die meer een ideologische richting zijn ingeslagen en zich hebben toegelegd op hergebruik of het produceren van milieuvriendelijke diensten en producten. Hoe het systeem er in de praktijk ook uitziet, de filosofie is steeds dezelfde: mensen aanspreken op wat ze kunnen, niet op waar het ze aan ontbreekt.

Tolletjes

Dat een LETS-systeem daadwerkelijk 'nieuwe draden door de gemeenschap weeft', zoals het in de reclamefolder heet, blijkt in het Utrechtse verzorgingshuis Tolsteeg, waar een aantal bewoners een heel eigen vorm van een LETS-systeem heeft ontwikkeld. Volgens Joke Rovers, een van de initiatiefneemsters, maakt het systeem (de Tolletjes) veel uit voor de sfeer in het verzorgingshuis: "In zo'n groot tehuis zitten veel mensen zo'n beetje de hele dag op hun kamer en vereenzamen ze snel. Maar sinds we vorig jaar met de Tolletjes zijn begonnen komen de mensen bij elkaar over de vloer en doen ze meer voor elkaar. De een doet een boodschap, de ander naait een zoompje in een jurk, weer een ander gaat eens op bezoek bij een zieke en een sterke man haalt de aardappelen op de markt. Sommige mensen passen ook op een aantal kinderen uit de buurt."
In het begin hielden de coördinatoren de verleende diensten keurig bij op kaartjes. "Maar ja, hoe gaat dat met oude mensen, die vergeten nog wel eens wat. Met dat registreren zijn we toen maar opgehouden en dat gaat eigenlijk heel goed. We vertrouwen elkaar gewoon."
Er doen inmiddels zo'n 85 mensen mee aan het Tolletjes-systeem. Helemaal zeker is dat cijfer overigens niet, want de drempel om mee te doen is laag. Rovers: "Als mensen vragen of ze lid mogen worden terwijl ze eigenlijk een beetje in de war zijn en niet zo veel meer kunnen, dan zeggen we: 'ja hoor, u bent ook lid van de Tolletjes'. Dat vinden ze prachtig, ze hebben het gevoel ergens bij te horen. Niet iedereen kan natuurlijk altijd wat terug doen, maar ach, we zijn allemaal oude mensen hier, daar maken we ons niet zo druk meer om."

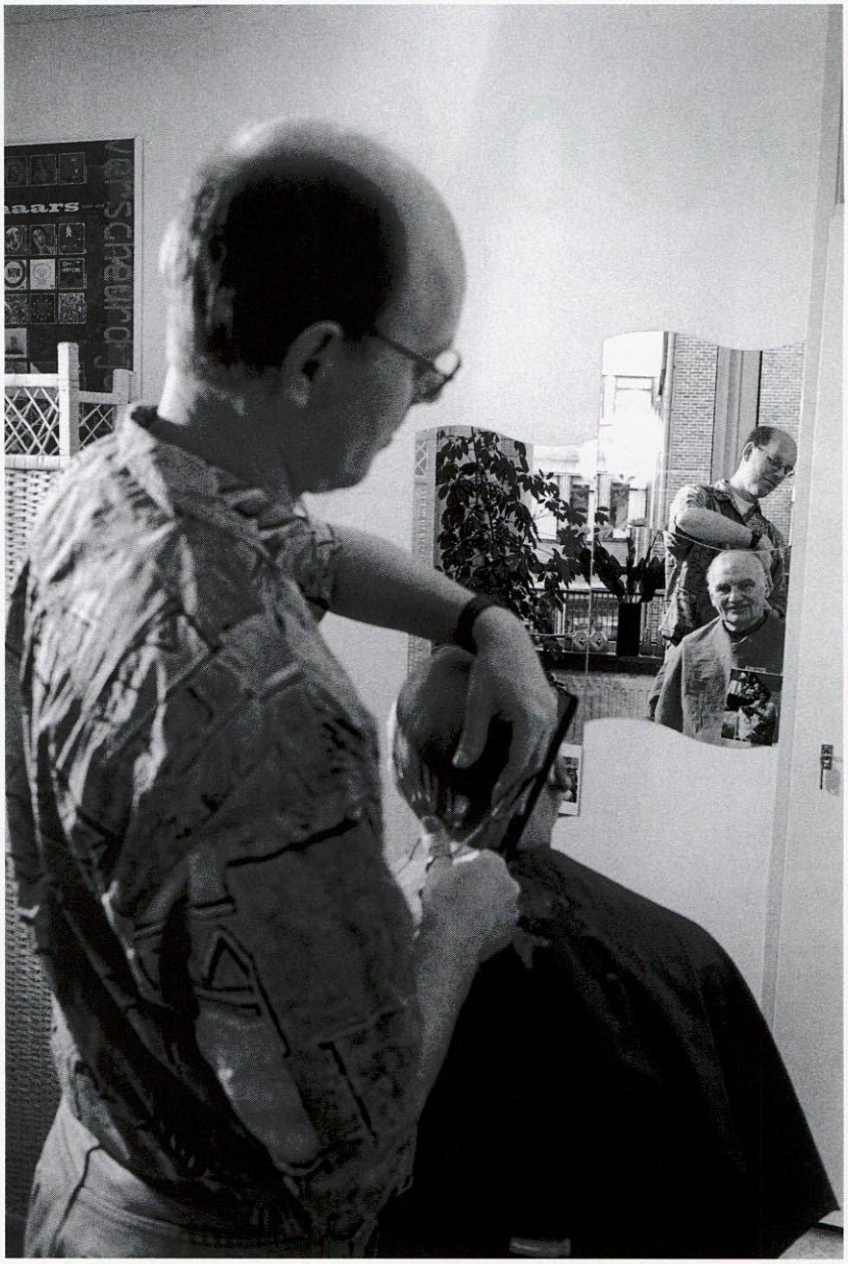

FOTO'S: CAECILIA VAN DER DRIFT

◀ Een LETS-kring in Amsterdam: Matt knipt Jos voor Noppes bij Matt thuis

▲ Jos geeft voor Noppes gitaarles aan Ann

▶ Ann pakt zelfgebakte chocoladekoekjes in voor Elena; Elena schrijft een cheque in Noppes uit

FOTO'S: CHRIS PENNARTS

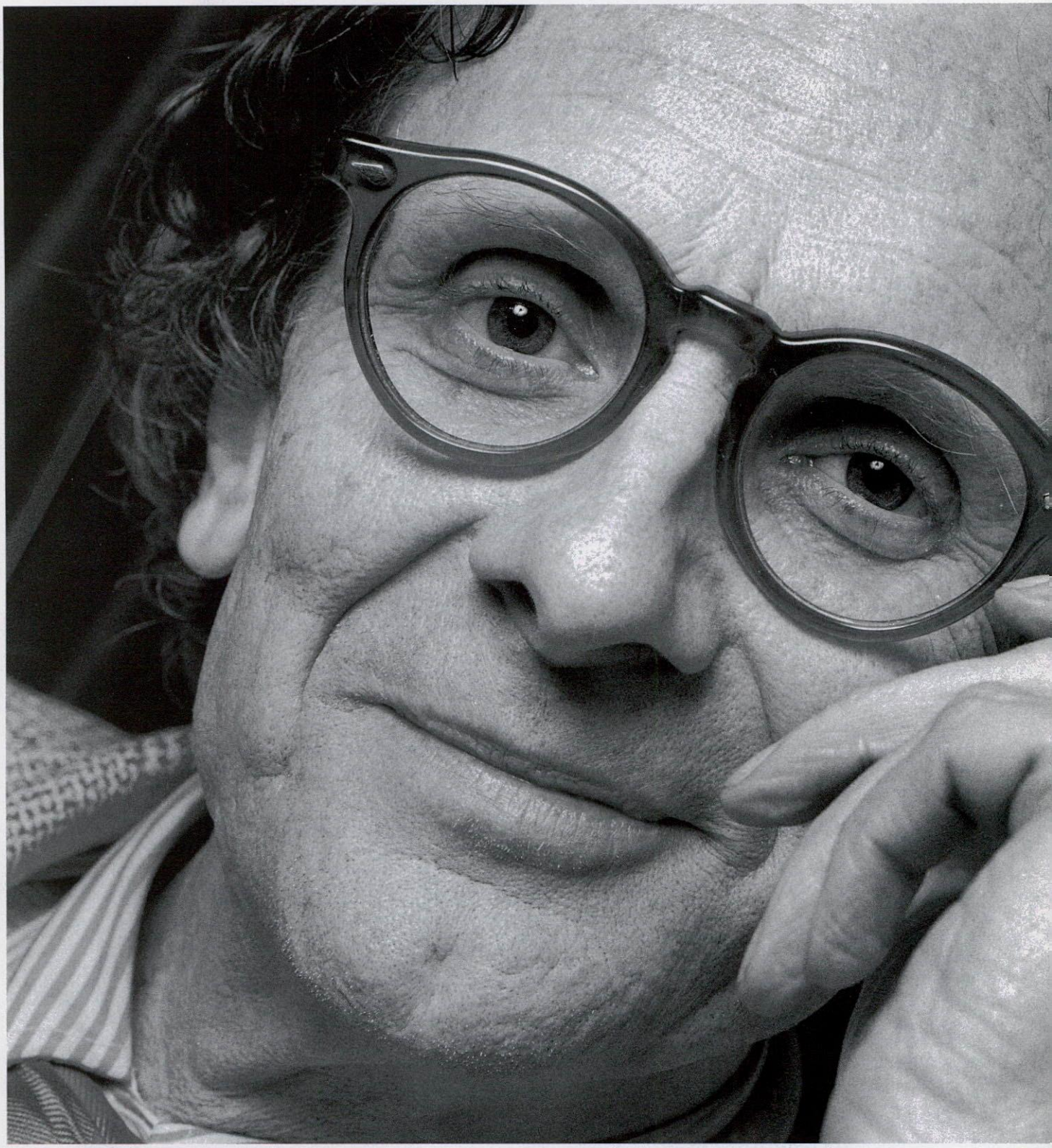

Willem de Ridder: 'Waarom niet gewoon bestellen wat je vandaag wilt?'

Alleen in het donkere bo

Meesterverteller Willem de Ridder

Voor meesterverteller Willem de Ridder is de wereld één grote speeltuin. Als kleine jongen neemt hij zich voor niet volwassen te worden en nooit een baan te nemen. Mateloos geboeid door het onbekende slaat de 'mediafreak' nieuwe wegen in op radio en tv, laat zijn sporen na in de kunst- en theaterwereld en experimenteert met jongerenkranten en pornoblaadjes. Tegenwoordig kluistert hij met zijn eeuwenoude sprookjes duizenden luisteraars aan *Talk Radio*. Sprookjes, want 'het is nooit te laat voor een gelukkige jeugd'.

DOOR LEONIE VAN DEN SCHOOR

en helemaal niet bang

ILLUSTRATIE VAN GUSTAVE DORÉ UIT: 'SPROOKJES VAN MOEDER DE GANS'

'Waarom heeft u zulke grote oren?'

Zijn geliefde Clary doet de deur van hun woning in Bussum open en leidt me de zonnige keuken binnen. Willem de Ridder zit nog gebogen over zijn ontbijt: twee kommetjes, eentje met granen, eentje met soep. Met een handgebaar nodigt hij me uit aan de keukentafel plaats te nemen terwijl hij rustig verder eet. Een opvallende rode bril, een priemende neus, een twinkeling in zijn pretogen. Tussen twee happen door praat hij. Zijn hese stem beweegt, danst, springt van een diepe bromtoon naar een kraaiende uithaal, nu en dan uitmondend in een spottende schaterlach.

Verhalen stralen een enorme kracht uit. Je voelt onmiddellijk hoe de energie van woorden je meesleept

Meesterverteller Willem de Ridder, tegenwoordig bekend van zijn vertelprogramma's op *Talk Radio*, is net zo ongrijpbaar als de sprookjesfiguren in zijn oeroude verhalen. Rationele argumenten en tegenwerpingen wuift hij achteloos weg en vragen naar het waarom doet hij af met 'the answer to why is always a lie'. Je moet de zaken niet te veel kapot analyseren, vindt hij. Willem de Ridder leeft in zijn eigen wereld, als een volwassen kind dat nooit is opgehouden met spelen. "Als kind heb ik altijd genóten van spelen. Op een dag heb ik besloten niet groot te worden."
Hoezo is het leven zwaar? Hoezo moeten we hard werken om iets te bereiken? Dat zijn verzinsels van de grote mensen. Als je jezelf maar lang genoeg voorhoudt dat het leven moeilijk is, dan wórdt het vanzelf moeilijk, is De Ridders overtuiging. "Kinderen krijgen dat op school al stevig ingeprent: het leven is moeilijk. Sterker nog, iets dat makkelijk gaat, is niks waard. Pas als iemand zijn hele leven heeft gezwoegd op een boek, krijgt hij erkenning. Maar in feite is het leven makkelijk. Je hoeft niks te doen, alleen maar wat je zelf leuk vindt, en toch stroomt het geld binnen. Zeg dat maar eens tegen jezelf, moet je eens kijken hoe je lichaam daarop reageert. 'Ja maar, ja maar, dat kan niet.' Ik zie je hersencellen al in protest gaan."

Kruisbestuiving

Levensgenieter Willem de Ridder heeft genoeg wapenfeiten op zijn naam staan om de geschiedenisboekjes in te gaan, denkt hij zelf. Radio, tv, theater, kunst, op allerlei gebied kwam hij met vernieuwende ideeën. Hij belandde met Wim T. Schippers in Fluxus, een stroming die ooit de belangrijkste kunstbeweging van de tweede helft van deze eeuw is genoemd, "een internationale groep kunstenaars die alles op één hoop gooide en een kruisbestuiving met elkaar aanging". In de jaren zestig zette hij *Aloha* en *Hitweek* op, popkranten waarin jongeren zelf hun woordje mochten doen. Ook draaide hij pornobladen in elkaar. Het seksblad *Finger* dat De Ridder in Amerika opzette, wordt binnenkort gebundeld. Spraakmakend was zijn befaamde radio-safari waarmee hij in 1978 in het holst van de nacht duizenden automobilisten de snelweg op lokte en kilometerslange files veroorzaakte. De drukte was zo groot dat er in de Tweede Kamer zelfs vragen over werden gesteld.
Nu heeft De Ridder zich dan toegelegd op de vertelkunst. Dat kwam: op een marktplein in Marokko kwam Willem de Ridder ooit een verhalenverteller tegen. Hij kon er geen woord van verstaan, maar raakte toch zwaar gefascineerd. "De mensen hingen aan zijn lippen. 'Die heeft iets nieuws te vertellen', dacht ik. Maar nee, het was een oud verhaal, iedereen kende het van buiten. Ze kwamen niet voor de verhalenverteller, maar voor het verhaal. Sprookjes hebben een symbolische waarde, ze vertellen precies hoe het leven in elkaar zit en zijn al duizenden jaren hetzelfde. O wee als de verteller het waagt daar ook maar iets in te veranderen! Zelfs bij de kleinste wijziging komen de luisteraars in opstand. 'Nee, nee, zo was het niet.' Het geheugen werkt perfect als je verhalen vertelt. Plato zei het al: zodra je leert lezen en schrijven, vermoord je het geheugen."

Loopt Willem de Ridder graag voorop? "Daar gaat het niet om. Het leven is voor mij geen wedstrijd. Wat mij trekt is het onbekende, dat interesseert me altijd mateloos. Ik hou ervan nieuwe gebieden te ontdekken waar de onzekerheid toeslaat. Je weet niet waar je heen gaat, je kunt alle kanten op: dan pas ontstaat er creativiteit. De meeste mensen kunnen daar niet tegen, ze zijn op zoek naar zekerheid en jagen succes na. Als ze dan iets succesvols ontdekken, blijven ze dat vervolgens de rest van hun leven doen. Ik moet er niet aan dénken. Zodra ik zie dat iets werkt, ga ik meteen weer door naar het volgende. Ja, er zijn heel wat mensen rijk geworden van mijn ideeën. Maar ik ben helemaal niet bang om zonder geld te zitten. Toen ik geen cent op zak had, reisde ik net zoveel als in rijke tijden. Met of zonder geld, het maakt in feite allemaal niks uit."

Kleuterleidster

Als kind had Willem de Ridder last van astma. Dat beperkte hem in zijn beweging, meedoen aan wilde spelletjes of sport kon niet. "Dat hele winnen en verliezen was er voor mij niet bij. Dus ging ik maar verhalen vertellen. Onderweg naar school hingen er hordes buurkinderen aan mijn broek: op de heen en terugweg, 's ochtends en 's middags, vier keer per dag. Toen ik wat ouder werd, vond ik die verhalen maar flauw en ben ik ermee gestopt. Totdat ik jaren later op bezoek was bij een vriend en zijn kleine dochtertje bij me op schoot klom. 'Vertel me een verhaaltje', beval ze. Ik stond paf, was verstijfd. Met moeite wist ik Roodkapje onder het stof vandaan te halen.
Vertellen is het oudste medium ter wereld. Tegelijkertijd heeft het iets oubolligs, de sfeer van geitenharen sokken en kleuterleidsters. Daarom durfde ik niet zo goed, ik was bang dat ik me belachelijk zou maken. Dus gaf ik de verhalen een modern tintje. Later dacht ik 'shit, die oeroude toververhalen zijn veel mooier'.
In het begin hield ik me tijdens optredens keurig aan de 'uithoudingstijden': anderhalf uur met een pauze halverwege. Maar een beetje verhaal duurt toch al gauw twee, drie uur. Voor ik het wist was het sluitingstijd en dan hadden we nog niet eens een pauze gehad. Ik ging verhalen vertellen van vijf, zes uur. Het gekke was dat ik er niet moe van werd. Integendeel, ik kreeg er juist energie van. Het publiek ook, na een verhaal konden ze soms de hele nacht niet slapen. Verhalen stralen een enorme kracht uit, je voelt onmiddellijk hoe de energie van woorden je meesleept. Dat merk ik ook aan het publiek in de zaal. Als ik na mijn inleidend praatje overga tot het echte verhaal verdiept de aandacht zich, je hoort het verschil in stilte. Tijd en ruimte houden op te bestaan, de luisteraars komen in een staat die ze als kind kenden."

Peulvruchten en zeewier

Hoe oud hij is? Daar moet hij even over denken, leeftijd is zoiets raars. "Ik ben in 1939 geboren", rekent hij hardop voor, "dus dan zal ik nu 58 zijn, klopt dat? Met leeftijd hou ik me nooit bezig, wat heeft dat nu voor zin? Ouder worden is heerlijk, fantastisch." Schaterend: "Ik kan het iedereen aan-

'Sprookjes hebben een symbolische waarde. Ze vertellen precies hoe het leven in elkaar zit'

raden. Er valt een hoop druk weg, een hoop *moetisme*. Je begint dingen te ontdekken, je krijgt veel meer gefocuste kracht. Natuurlijk moet je wel zorgvuldig zijn met je voeding. Wat je erin stopt, bepaalt voor een groot gedeelte je energie-niveau. Daarom eet ik alleen wat hier in de buurt groeit of zou kunnen groeien: granen, groenten, peulvruchten, zeewier. Als je verward eet, ga je verward denken. Je hebt ook niet veel nodig. Met een kwart van wat je eet, heb je eigenlijk al voldoende. Je moet een beetje honger houden, honger naar het leven, honger naar avontuur, de dingen die om je heen gebeuren, onverwachte momenten en ontmoetingen. Als je na een maaltijd moe bent en een dutje wil doen, dan heb je verkeerd gegeten. Van een goede maaltijd word je juist energiek en helder. Eigenlijk werkt een lichaam precies als een apparaat. Een auto bijvoorbeeld: stop er de juiste benzine in, af en toe olie verversen en hij geeft een top performance, dat weten we vrij exact. Maar hoe we met ons lichaam moeten omgaan, zijn we vergeten. We gooien het maar vol alsof het een vuilnisbak is. En dan moet het nog werken ook!

We vertrouwen ons eigen lijf niet meer. Als kind al worden we tegen ons lichaam gekeerd, je mág het niet vertrouwen. Je mag niet toegeven aan driften, krijsen en stampvoeten. Je mag vooral je gevoel niet vertrouwen. Daarom mogen we elkaar ook nauwelijks aankijken. Als je op bezoek bent bij iemand, moet je vooral blijven doorpraten, anders vallen er pijnlijke stiltes. Waarom is dat pijnlijk? Omdat je dan bij het gevoel uitkomt. Stel: je krijgt iemand op visite die geen woord zegt en je minuten lang in de ogen kijkt. Dat dóe je niet, zelfs niet met je geliefde. Het is een van de grootste taboes van deze maatschappij. Probeer het vanavond maar eens met je vriend, ga op de bank zitten en kijk elkaar vijf minuten zwijgend in de ogen. Je weet niet wat je meemaakt! Je ziet het gezicht van die ander totaal veranderen, je merkt hoe je je gedachten projecteert op die ander, hoe beelden veranderen met het fluctueren van je hersenen." Een bulderende lach. "Zó dichtbij, o, we zijn er zo bang voor."

Perfect

Een klop op de deur. Clary gaat even boodschappen doen, of ze iets voor hem mee kan nemen? Haring en roggebrood? Met een innige omhelzing nemen ze afscheid - neus tegen neus, oog in oog. "Is ze niet mooi?", verzucht hij als ze weg is. "We zijn al zeven jaar samen. Het is heerlijk, spannend, *never a dull moment*. Clary is alles waar ik vroeger bang voor was: een felle tante. Ik hield niet van meningsverschillen en ruzie maken. Dat ging ik altijd uit de weg."

Liefde, gevoel, energie, daar draait het allemaal om. Sterker nog, het is het enige ware dat er bestaat. De Ridder legt een gespreide hand op zijn buik. "Alles bestaat uit energie: jij, ik, deze stoel, de tafel, de cassette, je truitje. Dat zeggen ze in het oosten al eeuwen, alleen wij lopen nog een beetje achter. Wist je dat de natuur één groot steunsysteem is? Dat jij daar zit te schrijven, is alleen mogelijk omdat je ademt, om-

dat de natuur je zuurstof en voedsel geeft. Zonder de zon zijn we nergens. De natuur ondersteunt ons en beïnvloedt ons."
Maar niet alles gaat goed in het leven. Dus als alles uit energie bestaat, dan moet er zowel positieve als negatieve energie zijn, toch? Een meewarig hoofdschudden. "Negatieve energie bestaat niet, er is maar één soort energie. De termen goed en kwaad komen van het christendom: het goede moet je doen en het slechte moet je laten. Alsof je iets van de natuur wég kunt gooien", schampert hij. "Het onderscheid goed en slecht leert de cultuur je aan. Je lichaam heeft geen idee van goed en slecht. De natuur is perfect, dat kan je niet verbeteren, dat kan alleen maar groeien. Als je ergens energie instopt - het maakt niet uit hoe - dan groeit het. Of je nu voor of tegen een geloof bent, je bent er mee bezig. Hoe meer je ergens tegen vecht, hoe meer het groeit. Noem mij eens één probleem dat is verdwenen of verminderd doordat we het hebben bestreden. Het verkeersprobleem? Criminaliteit? Drugs? Veiligheid? Dat wordt toch alleen maar erger. Ziektes, zeg je? Er komen zo'n vijfhonderd nieuwe ziektes per jaar bij, geloof ik. Al onze instituten zijn gebaseerd op angst: doktoren, politie, verzekeringen. Onze sleutelbossen worden steeds groter. Dictators, zoals Saddam Hoessein, worden gehaat. Daarom zijn ze er nog steeds. Je kunt ze wel afzetten, maar dan komen uit alle hoeken en gaten weer nieuwe tirannen. Omdat je er aandacht aan besteedt. Haat is ook energie, en energie doet nu eenmaal groeien.

Ouder worden is heerlijk, fantastisch. Ik kan het iedereen aanraden

In plaats van je energie te richten op iets dat je niet wil, zou je je energie ook kunnen gebruiken voor iets dat je wél wil. 'O, kan dat ook', hoor ik de mensen al verbaasd roepen. Ja, túúrlijk kan dat, tuurlijk doe ik dat, het idee alleen al. Als ik hier nu met jou zit en denk 'wat een trut', dan geeft me dat een vervelend gevoel: zit ik drie uur lang met een trut opgescheept. Dat is iets wat ik mezelf aandoe. 'Zorg dat die trut weggaat, dan ben je van het probleem af', kun je denken. Maar zo werkt het niet. Want zelfs al krijg ik je de deur uit, dan blijf ik nog met een vervelend gevoel zitten. Probeer mensen te ondersteunen, accepteer ze zoals ze zijn. Als je iemand een lul vindt, maak er dan in gedachten een klein kind van dat je op schoot neemt, heel even maar. Oefen dat met elkaar in een klein groepje dat je vertrouwt. Je zult zien: er gebeuren wonderen."

Achtbaan

In principe is het leven als een achtbaan die je heen en weer slingert tussen extatische hoogten en klote-gevoelens. Het is heerlijk om daar controle over te hebben, vindt Willem de Ridder. "Als Clary en ik 's ochtends wakker worden, vertellen we elkaar wat we die dag willen. Een goed gesprek met die en die bijvoorbeeld. Waarom niet? Waarom niet gewoon bestellen wat je vandaag wil? Elke cel in je lichaam staat er immers wagenwijd voor open. Je hoeft maar te roepen 'hier word ik ziek van' en je cellen komen meteen in actie. Prompt heb je twee dagen later griep. Het werkt altijd.
Er zijn van die mensen die altijd een parkeerplaats voor de deur vinden. 'Hoe doen ze dat?' vraag je je af. 'Dat lukt mij nou nooit.' Dan heb je het bevel al gegeven. Dan krijg je die plek dus niet. Alles wat je zegt is een profetie. Wees dus voorzichtig met wat je zegt! Je hebt veel meer kracht dan je denkt. We zijn allemaal koningen. Sterker nog, we zijn allemaal goden. Als je in de bijbel het woord god vervangt door 'ik', wordt alles opeens heel duidelijk. Je kunt het leven kneden. Dan besef je opeens dat de dingen die je bereikt, helemaal niet belangrijk zijn. Het gaat om iets heel anders: de essentie die je in geen enkel woord kunt vangen. Daar gaan al die sprookjes over, die leiden je terug tot een gelukkige jeugd." ■

Willem de Ridder bespreekt op Talk Radio elke vrijdag en zaterdag van 23.00 uur tot 1.00 uur met een gast zijn of haar levensverhaal. Op zondag vertelt hij van 23.00 uur tot 24.00 uur een 'verhaaltje voor het slapengaan'. Van 24.00 uur tot 1.00 uur geeft hij bellers '30 seconden vrijheid in de ether'. Frequentie: 1395 AM

Geweld en mensenrechten

Vijftig jaar geleden namen de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aan. En geweld is geen dag uit het nieuws. De combinatie 'geweld' en 'mensenrechten', waar het humanistische wetenschappelijke tijdschrift *Rekenschap* het grootste deel van het maartnummer aan wijdt, is dus actueel.
Frans van Zetten vraagt zich in het maartnummer af of het legitiem is om geweld te gebruiken tegen mensen of groepen mensen die verboden daden hebben gepleegd. Op het spoor gezet door Mark Twains beroemde roman *The Adventures of Huckleberry Finn* komt hij tot een conclusie die voor humanisten en alle anderen die de rechtsstaat welgezind zijn, aanstootgevend is. Van Zetten denkt namelijk dat groepen of individuen zelf kwaad mogen vergelden als de staat niet of niet meer beschikt over het geweldsmonopolie.
Mart Vogels, humanistisch geestelijk raadsman bij de krijgsmacht, gaat in op de praktijk van de humanitaire interventie. Volgens Vogels is het werk van de Nederlandse beroepsmilitair na de val van de Berlijnse Muur totaal veranderd. Tegenwoordig worden soldaten vooral ingezet bij humanitaire acties in het buitenland. Het is voor militairen vaak een grote schok om vanuit een samenleving die honderd procent veiligheid nastreeft een veel minder veilige wereld in te stappen.
In hoeverre is de strijd voor de mensenrechten 'humanistisch'? Rob Buitenweg verheldert deze kwestie door een duidelijk onderscheid te maken tussen levensbeschouwelijk en publiek humanisme. Zijn conclusie: levensbeschouwelijke humanisten zullen zich (met anderen) moeten opwerpen als hoeders van het publieke humanisme van de mensenrechtenidee.

U kunt dit nummer van Rekenschap bestellen door f17,50 over te maken op giro 58 van de Humanistische Pers te Amsterdam, onder vermelding van 'Rekenschap maart 1998'. Bel voor meer informatie: 020-5219000.

stichting zorgcentra hengelo ZORG

De Stichting Zorgcentra Hengelo vraagt, i.v.m. vertrek van de huidige geestelijk verzorger, voor het zorgcentrum Humanitas en wooncentrum Groot Driene per 01 juli 1998 een:

HUMANISTISCH RAADSMAN/RAADSVROUW — **33.33% dienstverband. (12 uren per week).**

Algemene informatie:

Het zorgcentrum Humanitas maakt deel uit van de Stichting Zorgcentra Hengelo, waarbij binnen 4 zorgcentra en 5 wooncomplexen huisvesting en "zorg op maat" aan ouderen wordt geboden.
Vanuit Humanitas wordt tevens leiding gegeven aan medewerkenden van de wooncentra Korenbuurt en Groot Driene. Het betreft hier een samenwerkingsproject van Thuiszorg Centraal Twente, het verpleeghuis Dr. P.C. Borststichting en de Stichting Zorgcentra Hengelo.

Functie-informatie:

- Aanbieden van geestelijke verzorging en ondersteuning op basis van de humanistische levensovertuiging en de zorgvisie van de Stichting Zorgcentra Hengelo aan bewoners, relaties van bewoners en medewerkenden van zorgcentrum Humanitas, zowel individueel als in groepsverband.
- Naast uitvoering coördineert u geestelijke verzorging voor het wooncentrum Groot Driene.
- Het samen met collega's geestelijk verzorgers (protestants-christelijk en katholiek) participeren in de "projectgroep geestelijke verzorging".

Functie-eisen:

- Een voltooide opleiding aan de Universiteit voor Humanistiek waarna u inhoudelijk bent benoemd door het Humanistisch Verbond.
- Kennis van basisprincipes van gerontologie/geriatrie.
- Een duidelijke visie op (geestelijke) ouderenzorg waarbij u ruimte toestaat voor nieuwe ontwikkelingen.
- Talent om zorg te dragen voor een goede sfeer, teamgeest, continuïteit en kwaliteit.
- U heeft aantoonbare werkervaring in de functie van humanistisch raadsman/vrouw.
- In staat zijn gespreks-/themabijeenkomsten te organiseren en procesmatig te begeleiden.
- U bezit een flexibele instelling waarbij u de bereidheid heeft zo nodig extra uren te werken.
- Een psychologische test kan deel uitmaken van de procedure.

Wat wij bieden:

Een afwisselende, innovatieve en verantwoordelijke functie waarbij alle facetten van de geestelijke ouderenzorg aan bod komen.
De CAO Verzorgingshuizen is van toepassing alsmede opname in het pensioenfonds P.G.G.M.
Salariëring conform bovengenoemde CAO binnen schaal 12.

Hoe kunt u reageren:

Uw brief dient voor 15 april 1998 in ons bezit te zijn. U kunt uw brief richten aan de staffunctionaris personeelszaken van de Stichting Zorgcentra Hengelo, de heer F.A.M. Falkmann, postbus 1204, 7550 te Hengelo, onder vermelding van VAC/9806.
Voor meer informatie ten aanzien van de functie kunt u contact opnemen met de heer H.J. van Essen, locatiedirecteur van zorgcentrum Humanitas, telefoon: 074-2915509.

Over domme troost en het trouwringdilemma

FOTO: HARRY MEIJER/HH

Weduwe is zo'n zwaarbelast woord, waar haast iedereen direct treurige dingen bij denkt. Weduwe klinkt naar verdriet en eenzaamheid. Wie zou er in vredesnaam weduwe willen zijn? Toch worden de meeste vrouwen het ooit, gewoon omdat ze gemiddeld langer leven dan hun echtgenoten. En niemand heeft méér last van dat akelige sombere beeld dan de weduwen zelf.

De Amerikaanse relatietherapeute Genevieve Ginsburg verloor als 55-jarige haar echtgenoot en kwam er tot haar ontzetting achter dat de gebeurtenis haar volledig uit het lood sloeg. Voor de buitenwacht speelde zij de rol van ideale, dappere weduwe, maar 's avonds in de auto op weg naar huis zat ze te huilen. Ze begon een zelfhulporganisatie voor weduwen en schreef een boek, dat in het Nederlands vertaald werd met *Alleen verder leven. Een handreiking voor weduwen.*

De Nederlandse uitgave van Ginsburgs boek lijkt, ook door de wat saaie titel, typisch een boek dat mensen niet kopen. Weduwen niet, omdat het niet leuk is om toe te geven dat je weduwe bent en het daar moeilijk mee hebt, zelfs niet tegenover de boekverkoper. En anderen niet, omdat ze hun moeder, vriendin of dochter die weduwe is geworden niet lastig willen vallen met een pil over dat zware onderwerp dat ze in hun gesprekken misschien juist uit de weg gaan.

Toch zou dat jammer zijn, want het boek biedt troostrijk leesvoer en veel praktische informatie. Het behandelt op verrassend lichte wijze, maar zonder te bagatelliseren, de problemen waar vrouwen wier partner is overleden mee te maken kunnen krijgen. Van de domme gemeenplaatsen die de omgeving voor troost houdt tot het opruimen van kleren en de vraag wat te doen met de trouwring, dragen of niet? Die laatste kwestie houdt verband met een ander in het boek besproken probleem: de ongewenste seksuele aandacht van mannen die menen dat de weduwe weer 'vrij' is. Ginsburg rekent af met de mythe dat iemand er binnen een bepaalde tijd overheen moet zijn als haar man is overleden. 'Na een jaar moet het met de weduwe toch echt wel beter gaan', hoor je vaak. Onzin, schrijft Ginsburg. Ook het idee dat de weduwe zich na de begrafenis of crematie in een rechtlijnig proces van de klap kan gaan herstellen, zet ze bij het grof vuil. Helemaal herstellen van het verlies van een geliefde echtgenoot is een illusie en weer plezier in het leven krijgen gaat uitsluitend met vallen en opstaan.

Het vervelende van bovengenoemde misvattingen is dat weduwen vaak zelf denken dat er iets grondig mis is wanneer ze niet 'volgens het boekje' rouwen. Als het verdriet hen na een periode waarin het beter leek te gaan plotseling weer vloert, raken ze in paniek. Dat hoeft niet, want het hoort er allemaal bij, stelt Ginsburg gerust. Ze schrijft als weduwe met gezag en schroomt niet haar persoonlijke ervaringen te delen. Een plotselinge terugslag kan zich op elk moment, ook zonder aanwijsbare reden, voordoen: 'Bij mij was dat na twee jaar', zegt Ginsburg.

Alleen verder leven is aangepast aan de Nederlandse situatie. Zo geeft het, waar dat in de tekst te pas komt, Nederlands cijfermateriaal en sluit het af met een hoofdstukje over het Landelijk Steunpunt Rouwverwerking (LSR) in Utrecht, waar iedereen terecht kan voor informatie over individuele rouwbegeleiding, praatgroepen en literatuur over rouw.

Christa Carbo

Genevieve Ginsburg, 'Alleen verder leven. Een handreiking voor weduwen', uitgeverij Het Spectrum, ISBN: 90 274 5146. Prijs: f32,50

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur-testamentair bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook nog zorg voor punctuele uitvoering.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (020) 521 90 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam ..... v / m

adres .....

pc / plaats .....

telefoon .....

H

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

Het Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond (HV).
Doelstelling is het werven en beheren van financiële middelen voor het HV. Het Steunfonds werft giften van particulieren en legaten en nalatenschappen door het voeren van direct-mail acties en advertentiecampagnes. Ook treedt het Steunfonds op als executeur-testamentair. Daarnaast beheert het Steunfonds het vermogen van de stichting en het Verbond.

Het bestuur van het Steunfonds Humanisme, zoekt een

STEUNFONDS
Humanisme

bestuurslid (m/v)

Deskundigheid op het gebied van marketing, fondsenwerving en/of financieel beleid is wenselijk.
Vrouwelijke kandidaten hebben de voorkeur.

Het bestuur komt minimaal 5x per jaar bijeen.
(Reis-)kosten worden vergoed.

Heeft u interesse? Schrijf dan naar: Steunfonds Humanisme, Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam.
Voor meer informatie kunt u bellen met de functionarissen Hanneke van Wijk of Marga van der Lans op tel: 020-521 90 00.

Kan werken met mensen menselijker?

Ja, met de opleiding Psychosociaal Werk - Coaching & Counseling.

BEGIN BIJ JEZELF, schrijf nu in en start september '98. Deze opleiding van het Europees Instituut is afgestemd op gezondheidszorg, bedrijfsleven, onderwijs en overheid.

Je leert mensen professioneler te begeleiden in uiteenlopende situaties. Daarbij ontwikkel je je persoonlijkheid en leer je een brug te slaan tussen het vaktechnische en het humane in je werk.
De erkende trainers en docenten van ons instituut staan garant voor hoogwaardige kwaliteit.

De opleiding Psychosociaal Werk bestaat uit zes kortdurende en afzonderlijk naast de dagtaak te volgen gecertificeerde modules. Wij bieden trainingslocaties in heel Nederland. De opleiding valt onder de gunstige nieuwe fiscale studiekostenregeling

Voor brochure (020) 6 250 251 of:

Het Europees Instituut voor Psychosociale Educatie
Prinsengracht 747-751
1017 JX Amsterdam

EP EUROPEES INSTITUUT Psychosociale Educatie

Het Europees Instituut, *daar word je wijzer van.*

De deugd van

Andries van Dantzig

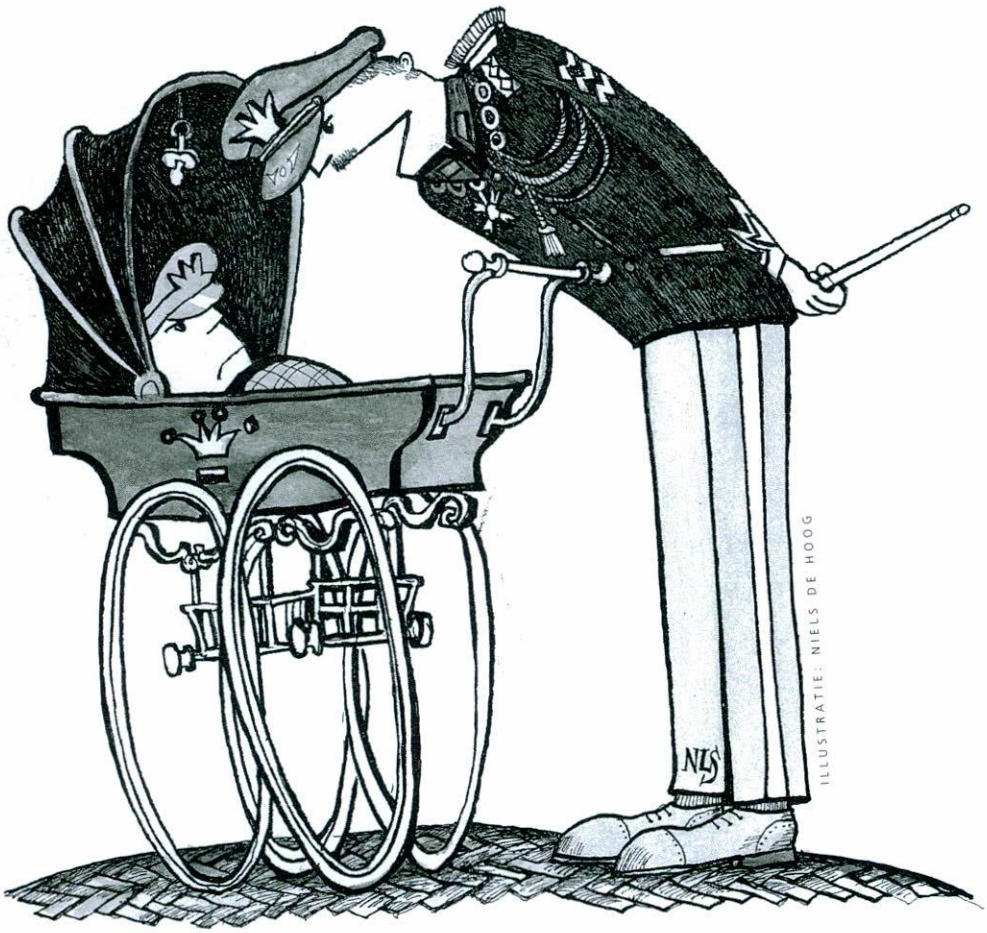

ILLUSTRATIE: NIELS DE HOOG

Uw favoriete deugd

Dit is een aflevering uit de serie 'deugden voor de 21ste eeuw'. Begin volgende eeuw wordt de serie gebundeld. Lezers van Humanist kunnen aan dit boek een bijdrage leveren door in maximaal 600 woorden op persoonlijke wijze te vertellen welke deugd zij van belang vinden om mee te nemen naar de volgende eeuw. Een deskundige jury maakt de selectie. Richt uw column aan: het Humanistisch Verbond, postbus 75490, 1070 AL Amsterdam, o.v.v. 'boek deugden'.

Begrip is de meest door mij beoefende deugd; ik verdien er mijn brood en het plezier in mijn werk mee. Ik ben namelijk een psycho-analytisch georiënteerde psychotherapeut, en de kern van de psycho-analyse is dat kinderen in de loop van hun ontwikkeling soms verwringingen van hun persoonlijkheid ondergaan waardoor ze het contact met hun oorspronkelijke gevoelens kwijt raken. Ze begrijpen zichzelf dan niet meer en ontwikkelen bepaalde symptomen. Maar door gezamenlijk met de therapeut de verwringingen te begrijpen, wordt dan, als het lukt, het contact met het oorspronkelijke gevoel hersteld. Dat is een heel werk, maar het loont. En het helpt niet alleen, het geeft ook inzicht in de wonderlijke bochten waarin mensen, kinderen, zich moeten wringen om nog een deel van leven te hebben. Veel onbegrijpelijks en soms weerzinwekkends wordt dan begrijpelijk, wat wil zeggen dat je je voor kunt stellen dat je net zo gereageerd zou kunnen hebben als je hetzelfde had meegemaakt. Bijvoorbeeld: een man die zijn gezin tiranniseert lijkt op het eerste gezicht een rotzak, tot je gaat begrijpen dat hij een beter gezin wil dan de ellende vroeger en dat iedere onvolkomenheid hem doodsbang maakt dat het bij hem nu dezelfde kant op gaat.

Begrip is dus niet alleen maar een manier om mensen beter te begrijpen, wat een toename van menselijkheid is, maar het geeft ook toegang tot een betere beheersing van de werkelijkheid. Bijvoorbeeld: het is bekend dat de meeste criminaliteit gepleegd wordt door mensen die een 'slechte' jeugd hebben gehad. Ik weet dat ik door dat te zeggen bij velen het gevoel opwek dat ik misdaad goed wil praten omdat de stakkers er toch niks aan kunnen doen. Verre van dat. We willen geen misdaad en we hebben gelijk er alles aan te doen om het te voorkomen. Maar als je begrijpt dat misdaad sneller voorkomt als we kinderen aan hun lot overlaten, ook als we voor onze *eigen* kinderen alles zouden doen om hun zo'n lot te besparen, dan hebben we een factor in handen waarmee we rekening kunnen houden bij het beramen van maatregelen om de misdaad te bestrijden. Als de gevangenis daarvoor een nuttige maatregel is, dan in godsnaam maar gevangenissen. Alleen: het begrip voor de samenhang met de jeugd van de misdadigers maakt duidelijk dat dat dan wel dweilen met de kraan open is. Bovendien neemt begrip voor de oorzaken van crimineel gedrag iets weg van de morele verontwaardiging die we voelen als we er van uitgaan dat de misdadiger een vrije keus had om goed of kwaad te kiezen. En dat vermindert de neiging tot vergelding en geeft ruimte om betere, dat wil zeggen effectievere maatregelen te kiezen. Begrip leidt dus niet tot sentimentaliteit, maar tot beheersing van de problemen. Zoals dat voor natuurkunde ook geldt.

Maar moeten we dan maar alles begrijpen? Nee, er moet niets, en het blijft mensenwerk. Ik hoop niet dat ik de enige ben die een zekere teleurstelling niet kon onderdrukken nu Saddam Hoessein er zonder kleerscheuren afgekomen is. Ik had hem graag een paar bommen op zijn kop zien krijgen - al had ik ze niet graag zelf gegooid. Mooi vind ik het niet van mezelf, maar ik hoop dat u er begrip voor hebt.

Andries van Dantzig is psychotherapeut

Idealen aan het werk

Idealisme, hebben mensen dat nog? Is het niet achterhaald, iets uit de tijd van de grote ideologieën? Het tegendeel blijkt waar: veel mensen geven hun idealen gestalte in hun streven naar een menselijker en rechtvaardiger samenleving. Dat doen ze heel praktisch - in hun werk, in hun beroep of in activiteiten die daar een groot raakvlak mee hebben. In deze serie komen enkele van deze 'idealisten' aan het woord.

Zeven jaar geleden hadden Myrke Stalman en Chiel van der Linden nog goed betaalde banen in het noorden van het land. Tot ze elkaar eens diep in de ogen keken en zich afvroegen: is dit alles? Nee dus. Er sluimerde nog een droom in hen. Een droom over het creëren van een plek waar het voor kinderen goed toeven is. Dat werd Kinderkasteel Nieuw Herlaer, een oase van rust in het Brabantse land, waar kinderen die in de knel zitten naar hartelust kunnen ravotten en spelen.

DOOR MIRRE BOTS

'We hebben gekozen v

Nog geen vijf minuten van de A2, een van de drukste snelwegen van ons land, ligt Kinderkasteel Nieuw Herlaer. Een plek met een oude historie die teruggaat tot de Romeinse tijd en waar de tijd lijkt te hebben stilgestaan. Het kasteel zelf stamt uit de veertiende eeuw, maar alleen de toren is daarvan bewaard gebleven. Wel werd er in de achttiende eeuw een landhuis tegenaan gebouwd en zijn er in de loop der tijd diverse bijgebouwen ontstaan. Gelegen aan de Dommel en met elf hectare grond eromheen een prachtige plek voor kinderen om hun fantasie uit te leven, zichzelf en de wereld te ontdekken, vonden Myrke Stalman en Chiel van der Linden.

Dat vond het lot blijkbaar ook, want het was hen goed gezind. Myrke: "Op zo'n prachtige plek zaten natuurlijk meer mensen te azen. Grote bedrijven als Philips, McKinsey en het Brabants Waterschap hadden er hun oog op laten vallen, dus aanvankelijk dachten wij: daar kunnen we nooit tegenop! Wel waren we helemaal verliefd op de plek. Om onze energie erop te richten hadden we ons hele huis in Groningen vol hangen met foto's van Nieuw Herlaer. Toen die bedrijven zich er om diverse redenen niet vestigden, hebben wij de gok gewaagd. Wel nadat we iemand in de arm hadden genomen die ook in onze droom geloofde en ons financieel goed heeft geadviseerd. Het eind van het liedje was dat we een huurkoopcontract kregen. We zouden het drie jaar huren en daarna zouden we het óf kopen óf we zouden eruit trekken. We wilden geen halfslachtig gedoe."

Die drie jaar zijn inmiddels om en ze hebben het gekocht. Myrke: "Vraag me niet precies hoe, maar alles en iedereen heeft meegewerkt. Zelfs de rente was in die week uitzonderlijk laag. Het heeft blijkbaar zo moeten zijn. Daar waren we zelf tenminste van overtuigd. Meteen toen we er zaten, zijn we aan de slag gegaan om er een voor kinderen leefbare en veilige plek van te maken."

Daarmee was een droom gerealiseerd die vijf jaar eerder begon. Myrke: "We hadden een kind, een huis en beiden een goede baan - ik als mondhygiëniste in het Academisch Ziekenhuis, Chiel als psycholoog bij een onderwijsinstituut. Er was geen vuiltje aan de lucht. We verdienden een hoop geld en gaven ook een hoop uit. Wel bekroop me steeds vaker een onbestemd gevoel. Op een gegeven moment hebben we elkaar eens diep in de poppetjes van de ogen gekeken en tegen elkaar gezegd: 'Blijven we dít tot ons 65ste doen? Sluimert er diep in ons niet een droom, waar we ons met ziel en zaligheid aan kunnen wijden?' We hadden niet meteen het antwoord, maar er was wel iets in gang gezet."

Toen Myrke een tijdje later, vlak voordat ze naar haar werk ging, CNN aanzette en zag dat de Golfoorlog was uitgebroken knapte er iets in haar. "Ik moest vreselijk huilen en dacht: shit, dit wil ik niet! Indirect doe ik hier ook aan mee. Ik heb toen acuut naar mijn werk opgebeld en gezegd: 'Ik kom niet meer'. Een rigoureuze stap, ja. Maar waarschijnlijk wilde ik echt naar die droom op zoek." Niet dat ze 'm meteen helder had, maar langzaam kris-

r de droom'

FOTO: SPEER FOTOGRAFIE

Kinderkasteel biedt plek om te ravotten

talliseerde deze zich uit.
"Ik heb altijd iets met kinderen gehad. Als ik een watersnoodramp of oorlog op de tv zie en merk hoe kinderen daar de dupe van zijn, raakt me dat diep. Kinderen verdienen dit niet. Ze zijn zo ongewapend. Zij moeten kind kunnen zijn en spelen." Een plek creëren waar kinderen die op de een of andere manier in de knel zitten zich kunnen uitleven, leek haar wel wat. Partner Chiel raakte enthousiast over het idee toen hij na een van zijn werkafspraken toevallig Nieuw Herlaer in het vizier kreeg.

Na veel voorbereidend werk opent het Kinderkasteel sinds twee jaar regelmatig haar deuren. Voor gehandicapte kinderen, balkonkinderen die drie hoog achter in de stad wonen en bijna alleen nog maar beton en stenen zien, internaatskinderen die geen thuis hebben en met de feestdagen nergens naartoe kunnen, kinderen die in conflicthaarden opgroeien. Ze kunnen even op adem komen, lachen, spelen, zich ontspannen. Myrke: "We bieden hen geen attracties, maar een uniek buitenterrein met zand, bomen, bulten aan stenen, weilanden, troep, vuurstookplaatsen. Ze worden hier niet vermaakt, ze moeten zichzelf vermaken. Dat is voor de meeste kinderen geen enkel probleem, al staan sommigen in het begin even in de rondte te kijken, omdat ze het niet gewend zijn. Maar daarna zie je ze nauwelijks meer. Kinderen zijn zo creatief, energiek en enthousiast. Als je ze de ruimte geeft, hoef je daar weinig aan toe te voegen."
Afgelopen zomer was er zelfs een groep Noord-Ierse kinderen, acht van katholieke huize en acht van protestantse. Zij hebben bij gastgezinnen in St. Michielsgestel gelogeerd, het Kinderkasteel heeft een aantal activiteiten georganiseerd, zoals een watergevecht en een kampvuur. Myrke: "Onze opzet is dat ze elkaar eens gewoon kunnen ontmoeten en als mens zien, want dat kan in hun eigen omgeving niet. Ze zijn teveel met vijandbeelden opgegroeid. Door ze uit hun dagelijkse gedoe te halen en ze samen te laten spelen en plezier te laten maken, kun je dat enigszins doorbreken. Al komen ze elkaar later maar eens bij een demonstratie tegen en denken: 'Hé, dat was die jongen of dat meisje waar ik toen in Nederland zo'n lol mee heb gehad'. Ze houden er op z'n minst een positieve ervaring aan over. Bij het kampvuur heb ik dat zelf zien gebeuren. Ze hebben zo'n rijke traditie aan Ierse liederen dat ze al snel gebroederlijk samen zaten te zingen. Daar steken Nederlandse kinderen wel erg schraal tegen af. Zij kunnen de *Spice Girls* playbacken, maar eigen liedjes kennen ze nauwelijks. Dat vind ik toch wel een verarming." ■

DENKEN & DOEN

Activiteiten in april

India verandert snel en het familieleven verandert mee. Die veranderingen zijn dit jaar het thema van 'Cinema India'. Onder die vlag zijn meer dan twintig films te zien over sociale veranderingen. De films uit het programma zijn in India zowel populair als controversieel. Tot de laatste categorie behoort de film 'Bombay', die gaat over de onlusten tussen hindoes en moslims in 1992. 'Humanist Apke Hain Kaun' daarentegen laat het Indiase publiek wegdromen bij beelden van een gelukkige familie. De film 'Fatal Reaction: Bombay' van Marijke Jongbloed (zie Humanist februari) zal vanwege de contrasterende strekking direct erna worden vertoond (5 april, Amsterdam).
In het kader van het festival komen gasten uit India naar Nederland om inleidingen te verzorgen en deel te nemen aan talkshows. Onderwerpen van de talkshows, het volledige filmschema voor alle steden en veel achtergrondinformatie vindt u in de speciale programmakrant.

'Mrityudand', 1997

Cinema India

Filmfestival 'Cinema India; van **donderdag 2 t/m maandag 27 april** in het Tropeninstituut in Amsterdam en filmtheaters in Arnhem, Nijmegen, Eindhoven, Tilburg en Breda. Informatie, reserveringen en gratis programmakrant via tel. 020-5688500.

Bio-industrie

Als u van mening bent dat vrijheid een grondrecht is voor mens èn dier, breng dan een bezoek aan de internet-site http://surf.to/vegatopia. De tweekoppige actiegroep 'Internetters tegen bio-industrie' wil met haar eigen site een lans breken voor vrijheid, rechtvaardigheid en waardigheid van dieren. Op de site kunt u een petitie tekenen die naar de minister zal worden gestuurd, eventueel voorzien van een persoonlijke boodschap; ook de speciale 'strontzat'-poster kan worden uitgeprint. Uiteraard ontbreken de tientallen lekkere recepten zonder vlees niet - dat wordt dus smullen voor Internetters, en nog verantwoord ook.

De mooiste wereld

In de voorstelling 'i.d.' van Jongerentheater Nultwintig komt een groep jonge mensen in een experiment terecht. Ze willen, moeten en zullen in afzondering de mooiste van alle werelden maken. Waar ze zitten, of ze het uit vrije wil doen of dat ze worden gedwongen, weten ze zelf niet. Iedereen blijkt echter een goede reden te hebben om de oude wereld in te ruilen voor een nieuwe. Het 'experiment in geloof, hoop en liefde' gaat op vrijdag 3 april in première in Het Pleintheater, Sajetplein 39 in Amsterdam. Tot en met 20 juni zijn nog diverse voorstellingen te zien; bel voor informatie over data en plaats met 020-6121387.

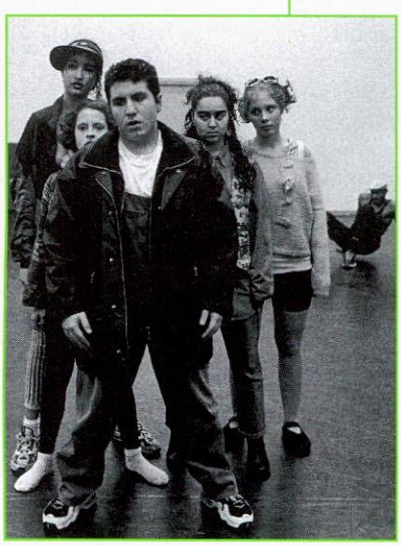

Ozu

Japanse films in het retrospectief 'Yasujiro Ozu, meester in de beperking', van **2 t/m 29 april** in het Nederlands Filmmuseum, Amsterdam (Vondelpark). Een selectie van het programma is te zien in Lantaren/Venster (Rotterdam) en Cinematheek Haags Filmhuis (Den Haag). Bel voor informatie 020-5891400.

De Japanse regisseur Yasujiro Ozu (1903-1963) wordt beschouwd als een van de allergrootsten in de cinematografie. Zijn werk is van een zeldzame eenvoud èn consistentie. Ozu is de schepper van vele filmvariaties op één thema. Dat thema is het familieleven, en de variaties zijn de alledaagse gebeurtenissen die dit leven ontwrichten: huwelijksperikelen, werk, kind-ouderrelaties, afscheid en dood. Ozu kiest sobere locaties. Hij filmt zijn acteurs frontaal. Ze zitten altijd en praten altijd. Een montage die de scènes met elkaar verbindt, ontbreekt. Vooral zijn naoorlogse films zijn doortrokken van de dreiging van eenzaamheid of afscheid, maar een toon van milde ironie ontbreekt nooit.
In de maand april zijn alle drieëndertig van hem bewaard gebleven films in het Filmmuseum te zien, waaronder zijn eerste kleurenfilm en een documentaire over kabuki-theater. Hoogtepunt vormen de zestien stille films, die live begeleid worden.

televisie informatie radio gezocht expositie activiteit lezing humanistisch verband

De tentoonstelling 'Een laatste groet' omvat een selectie van ruim 100 zwart-wit foto's uit het gelijknamige boek, gemaakt door fotografe Marrie Bot. De foto's geven een beeld van de overeenkomsten en verschillen in de manier waarop mensen uit een aantal bevolkingsgroepen in Nederland met de dood omgaan. Marrie Bot woonde ruim 100 uitvaarten bij en legde de rituelen vast bij rooms-katholieke, protestantse, joodse en niet-kerkelijke Nederlanders. Ze brengt daarbij zowel de traditionele aspecten als de recent ontstane gebruiken in beeld. Daarnaast fotografeerde ze de rituelen rond de dodenbezorging van in Nederland wonende Surinaamse creolen, Pakistaanse, Iraanse en Surinaams-Javaanse moslims, Surinaamse Hindoestanen, Kaapverdianen en Chinezen. De fotografe was, met toestemming van de nabestaanden, betrokken bij de familiegebeurtenissen vanaf het moment dat de overledene werd gewassen en opgebaard tot de laatste doden- en rouwrituelen, soms enkele jaren na de dood. De verscheidenheid aan gefotografeerde riten en gebruiken bij de gevolgde groepen is groot.

Het door Marrie Bot in eigen beheer uitgegeven boek is zowel verkrijgbaar bij de tentoonstelling als in de boekhandel. ('Een laatste groet', ISBN 90 61 770130, *f*98,50).

Onthaasting

Op **woensdag 8 april** vindt om 20.00 uur een lezing plaats over de manier waarop maatschappelijke groeperingen aankijken tegen onthaasting. Plaats: Universiteit Twente, UVV-gebouw, Salverdaplein in Wageningen.

Een laatste groet

Expositie 'Een laatste groet; uitvaart- en rouwrituelen in multicultureel Nederland'; **tot en met 31 december** in het Museum voor Volkenkunde Rotterdam; geopend dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 17.00 uur; op zaterdag, zon- en feestdagen 11.00 - 17.00 uur. Informatie: telefoon 010-4112201.

Barbie

'De prijs van Barbie', Radio-5 documentaire, **maandag 13 april**, 13.08 uur.

Joost is weg

Joost maakte in november vorig jaar op zeventienjarige leeftijd een einde aan zijn leven, familie en vrienden verslagen achterlatend. Op **woensdag 15 april** spreken zij in de documentaire 'Joost is weg' openhartig over zijn zelfdoding. Ieder van hen verwerkt de dood van Joost op zijn eigen manier. YOY, 22.05 uur, Nederland 1.

Energie uit jezelf

Sommige mensen bruisen van de energie, anderen raken uitgeblust. Kan men zoveel energie creëren als men wil, of hebben mensen een begrensde hoeveelheid energie? Op **donderdag 16 april** om 20.00 uur gaat Gidia Jacobs te rade bij de rationeel-emotieve theorie, een vorm van humanistische psychologie. Plaats: Universiteit voor Humanistiek, Drift 6, Utrecht. Toegang *f*5,-, HV-leden *f*3,50. Informatie: tel. 030-2283475/2616722.

Barbie. Per seconde gaan er wereldwijd twee exemplaren van deze hoogblonde en superslanke den over de toonbanken. Kinderen en volwassenen zijn idolaat van Barbie. De verschillende exemplaren die in omloop zijn worden driftig gespaard en er zijn zelfs Barbie-look-alike-wedstrijden. Barbie-producent Mattel verdient jaarlijks zo'n zes miljard gulden aan de pop. Kortom, een succesverhaal.
De andere kant van dat verhaal is minder bekend. De Barbie-poppen worden gemaakt in lage-loon landen van Zuid-Oost Azië en wel onder erbarmelijke omstandigheden. Negentiende-eeuwse taferelen spelen zich af in de fabrieken, waarvoor de Barbie-adept liever zijn ogen sluit. En dreigen er onlusten, dan is Mattel niet te beroerd om snel zijn biezen te pakken en de productie naar een ander land te verplaatsen.
Programmamaker Anton Foek, voor dit onderwerp in Amerika genomineerd voor de onderzoeksjournalistiekprijs, maakte in Thailand opnamen in Barbie-fabrieken en sprak met arbeiders over de slaaf-meester verhoudingen die er heersen.

'A mother should be loved', 1934

DENKEN & DOEN

Activiteiten in april

De vierde huid van ING-bank-medewerkers (foto: Bernd Bohm)

De documentaire 'De list van de wolf' is het verbijsterende en waargebeurde verhaal van een rasechte moordenaar die zijn vrouwelijke openbare aanklager verleidt. Het onderzoek naar Maduez, een gewetenloze moordenaar en één van de meest gezochte criminelen van de Sovjet-Unie, werd mede geleid door aankomend topjuriste Natasha Vorontsova. Een ontmoeting werd haar noodlottig; ze werd verliefd, hielp hem ontsnappen en belandde uiteindelijk zelf achter de tralies. De makers interviewden Maduez en Vorontsova in de gevangenis; hij zonder enige wroeging en welbespraakt, zij ontgoocheld en nog steeds vol verdriet. Een verhaal vol macht, liefde en passie zoals we dat terugvinden in de grote Russische romans. Deel twee wordt een week later uitgezonden.

Liefdesdrama

Tweedelige Russische t.v.-documentaire 'De list van de wolf', **woensdag 22 april**, 22.34 uur, Nederland 1.

Seksueel misbruik gehandicapten

Tot en met **12 juni** kunnen gehandicapten die ooit seksueel zijn misbruikt bellen met het Meldpunt 'Ervaringen na seksueel misbruik'. Hiermee wil de Gehandicaptenraad vooral ervaringen met de huidige opvang inventariseren teneinde die opvang te kunnen verbeteren. Op werkdagen tussen 9.00 en 13.00 uur worden betrokkenen dan ook verzocht te bellen met telefoonnummer **030-2970404**.

Duurzaamheids Debatten

Maandag 6 tot en met woensdag 8 april vinden de Nationale Duurzaamheids Debatten plaats in het Jacobitheater te Utrecht (St. Jacobsstraat 12). Aanvang 18.00 uur (lobbymarkt) en 19.30 uur (debatten). Informatie en aanmelding via tel. 020-5503576 (fax 5503590).

Organische architectuur

Lezing door architect Max van Huut, georganiseerd door HV afdeling Arnhem, op **zondag 26 april** in "t Centrum', Kalksteeg/Weerdjesstraat, Arnhem, aanvang 14.00 uur. Toegang gratis.

Raadswerk in gevangenis

Op **woensdag 13 mei** vertelt Mini Dommerholt over haar werk als humanistisch geestelijk raadsvrouw in de Penitentiaire Inrichting De Geniepoort in Alphen aan de Rijn. In dit Huis van Bewaring wachten gevangenen het uitein-

Mensen met een lichamelijke handicap of chronische ziekte worden vaker slachtoffer van seksueel misbruik dan mensen zonder handicap. Toch zeggen hulpverleners dat mensen met een handicap 'nooit' bij hen aankloppen voor hulp. Wat is hiervan de oorzaak? Krijgen mensen met een handicap wel de vereiste hulp? Om antwoord te krijgen op deze vragen opent de Gehandicaptenraad het Meldpunt 'Ervaringen na seksueel misbruik'. De Gehandicaptenraad wil de ervaringen inventariseren die gehandicapten hebben met opvang na seksueel misbruik. Op basis van deze gegevens kan zij een voorstel doen om de hulpverlening voor deze groep mensen in de toekomst toegankelijker te maken.
Onder seksueel misbruik vallen ook seksuele intimidatie, ongewenste aanrakingen en incest.
Heeft u enigerlei ervaring met de huidige opvang, dan wordt u verzocht te bellen. U kunt het Meldpunt ook schriftelijk benaderen; schrijft u dan naar Meldpunt Seksueel misbruik, Postbus 169, 3500 AD Utrecht.

Hoe geven we vorm aan duurzame ontwikkeling in eigen land en de wereld? In de Nationale Duurzaamheids Debatten kruisen vertegenwoordigers uit politiek, bedrijfsleven en het maatschappelijk veld de degens over duurzaamheidsthema's die hoog op de (internationale) agenda staan. De debatten worden georganiseerd door de NCDO (Nationale Commissie voor internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling). Uniek aan deze debatten zijn de politici in hun rol als ondervrager in plaats van ondervraagde. Op deze manier krijgen politici de kans om ideeën uit de samenleving te betrekken in hun beleidsvoornemens. Tevens is er gelegenheid tot 'lobbyen' op de 'lobby-markt', die voorafgaand aan de debatten wordt gehouden. Hier kunt u proberen de juiste personen warm te maken voor uw amendementen op de tekst, nieuwe stellingen of uitspraken die zij wellicht willen toevoegen.
Onderwerpen van debat: maandag 6 april: 'Factor 4, een nieuwe kwaliteitssprong'; dinsdag 7 april: 'De mythe van de vrije wereldmarkt'; woensdag 8 april: 'Waterland Nederland, natuur in vele soorten'. De toegangsprijs is *f*25,- (incl. maaltijd en jaarboek 'Verleidelijke Groei - Kroniek van Duurzaam Nederland').

Organisch bouwen betekent mensen een gevoel geven dat ze zich thuis voelen. Een bouwwerk moet passen als een kledingstuk en net als kleding in plooien om een lijf heen vallen. Volgens Max van Huut, architect van het ING-kantoor in Amsterdam, het Gasunie-gebouw in Groningen en het ITC-gebouw in Enschede, is "je lichaam je eerste huid, je kleding de tweede, architectuur aan de binnenkant je derde huid en de buitenruimte van gebouwen je vierde huid."
Organische architectuur zoekt naar vormen die aansluiten bij de natuur en bij het menselijk gevoel. Niet alleen de vormen maar ook materialen en kleuren moeten met de mensen meeleven. Met kleuren kunnen de elementen aarde, water, lucht en vuur in een gebouw verwezenlijkt worden. Zo is de vijfhoek een vorm die overal in de natuur tot in de mens terug te vinden is, en waarschijnlijk daardoor een maatverhouding die prettig aanvoelt.

Afgelopen februari zijn er in het kader van een uitwisselingsprogramma tien Australische jongeren naar Nederland gekomen. Voor de meesten is inmiddels een passend gastgezin gevonden, maar enkelen van hen wachten nog steeds dringend op een Nederlands gezin. Het betreft allen jongeren tussen de 15 en 18 jaar die in ons land gewoon naar de middelbare school gaan en voor wie het dus zaak is onze taal snel meester te worden. Het gastgezin speelt hier natuurlijk een belangrijke rol bij. Ervaringen van andere gastgezinnen wijzen uit dat deze gezinnen veel hebben geleerd over een andere cultuur. Maar ook over zichzelf! Ze zijn hun eigen leven gaan bekijken door de ogen van de Australische jeugd.

delijke vonnis af. Ook dient het als verblijfplaats voor mensen die onder de noemer 'vreemdelingenbewaring' zitten ingesloten. De lezing vindt plaats in Sociëteit De Burcht, Burgsteeg 14 in Leiden, aanvang 20.00 uur.

Humanistisch Perspectief

Een studiedag over het Humanistisch Perspectief op **zaterdag 16 mei** in Utrecht. Deelnemers kunnen in werkgroepen met elkaar van gedachten wisselen over de diverse onderwerpen en in een geleide discussie kan men het standpunt van het HV over de diverse hoofdstukken van het Humanistisch Perspectief mede vorm geven.
Aanmelden liefst vóór 15 april; maak *f* 25,- (incl. lunch en reader) over op giro 197930 van het Humanistisch Verbond, o.v.v. 'Perspectief 16 mei'. U ontvangt dan een uitnodiging en kunt zich opgeven voor diverse werkgroepen. Informatie via tel. 020-5219040.

Gastgezin gezocht

Zou u er wat voor voelen een jongen of meisje uit Australië een jaar lang onderdak te bieden om hem of haar zo kennis te laten maken met de Nederlandse cultuur en de Nederlandse gewoontes? Neem snel contact op met AFS Interculturele Programma's (tel. 020-6269481) voor alle benodigde informatie.

Sjamanen

Tentoonstelling 'Van Siberië tot Cyberspace' over sjamanen, tot en met **16 augustus** 1998 te zien in het Tropenmuseum, Linnaeusstraat 2, Amsterdam. Op 30 april en 5 mei gesloten. Informatie: tel. 020-5688215.

Overbrug werelden van magie en werkelijkheid en maak kennis met het sjamanisme. In de tentoonstelling 'Van Siberië tot Cyberspace; de reis van de sjamaan en de zoektocht van de ziel' in het Amsterdamse Tropenmuseum komt u alles te weten over de verspreiding en ontwikkeling van sjamanisme en de rol van de sjamaan. Sjamanen zijn mannen of vrouwen die in staat zijn met goden en geesten uit de boven- en onderwereld in contact te treden en te communiceren door in trance of extase te gaan. Op deze manier kan de ziel van een overledene worden begeleid, de geroofde ziel van een zieke worden teruggehaald of in de toekomst worden gekeken om mogelijk onheil af te wenden.
Het sjamanisme lijkt terug te keren, getuige de vele websites op dit gebied en diverse opkomende stromingen van de laatste tijd.

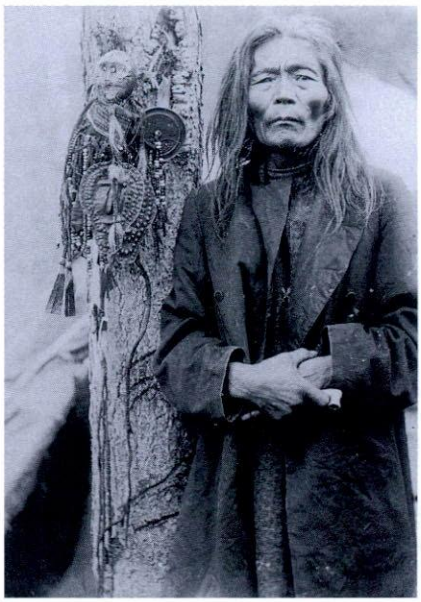

Sjamaan met hulpgeest

CRYPTOGRAM

Evert Wassenaar

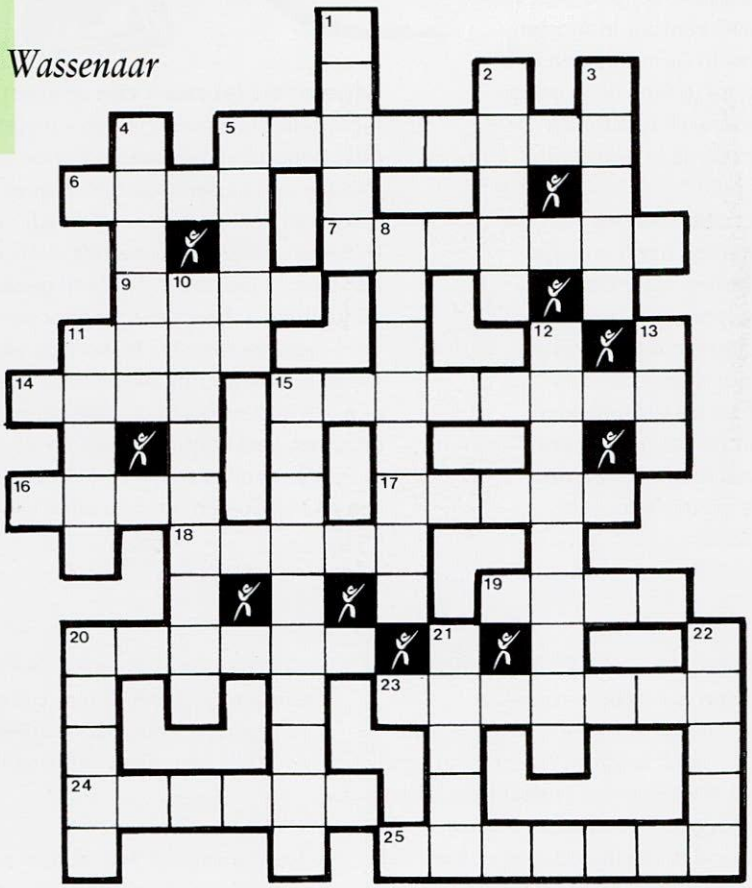

9	21	1	7	20	13	17	18

Horizontaal

5 Daar is leven! (8)
6 Hinderlaag met boemerangeffect. (4)
7 Voorbijgaand beroep. (7)
9 Vergt een afkoelingsperiode. (4)
11 Vreemde tijdens vorst. (4)
14 Al goed! (4)
15 Onoverwinbare tegenstander. (8)
16 Zijn huid is niet in de voorverkoop. (4)
17 Zo'n vogeltje zingt zoals het gebekt is. (5)
18 De eerste is voor heel brave mensen. (5)
19 Werd óók niet in één dag gebouwd. (4)
20 Wolvenverdriet. (6)
23 Verhuiskosten. (7)
24 Een aap heeft mooie. (6)
25 Houdt een vos op zijn kompas. (7)

Verticaal

1 Voordien moet men de dag niet prijzen. (5)
2 Als 't goed is is het werk al halverwege. (5)
3 Zij kunnen minder antwoorden dan één gek. (5)
4 Slachtoffers van extreme warmte. (6)
5 Kruipt waar men het niet verwacht. (5)
8 Kunst is er een product van. (8)
10 Werd bij Waterloo gedolven. (9)
11 Die verwarming is veel waard. (5)
12 Zitplaats voor een bok. (9)
13 Wordt wel voor een valk gehouden. (3)
15 Soms kan men ze niet binnen houden. (10)
20 Bouwsel met mutje. (5)
21 Uitleg hoort erbij. (5)
22 In 't oog lopende ergernis. (5)

Win een boekenbon!
De redactie verloot een boekenbon onder de inzenders van het juiste, gezochte woord (onder het cryptogram). Stuur uw oplossing vóór 19 april naar: Redactie Humanist, t.a.v. Saskia van Loenen, Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam. De winnaar krijgt bericht en wordt in de volgende Humanist vermeld.

Oplossing cryptogram maartnummer

Horizontaal
7 Woordenwisseling, 9 jaarwedde, 11 Atlas, 12 oer, 13 bagagedrager, 16 bruidegom, 18 gevel, 20 stang, 22 gevallen, 24 giro, 26 gebied, 27 te, 29 zon, 30 ruim, 31 en, 32 Deli, 33 Moe, 34 gaanderij, 36 gigue, 37 heiligbeen, 38 erelid, 39 tree.

Verticaal
1 botje bij botje leggen, 2 aderlating, 3 onder Ede, 4 bieder, 5 gevarengeld, 6 kille, 8 geschil, 10 ara, 14 armlastig, 15 evengoed, 17 grensrechter, 19 voorbij, 21 neiging, 23 Edammer, 25 innemend, 28 e-mail, 35 nagel.

Het gezochte woord was: BEWEGING
Boekenbon gewonnen door: A. Keizer-Dijkman uit Sassenheim

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 52-ste jaargang nr. 4, april 1998.

Redactieadres:
Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam.
Tel.: 020 - 5219030.
e-mail: hv@euronet.nl

Kantooradres:
Sarphatikade 13, Amsterdam.
Fax: 020 - 5219080
Algemene informatie:
Tel: 020 - 5219000

Redactie:
Marjan Slob (hoofdredacteur)
Mirre Bots
Saskia van Loenen
(ook redactie-secretariaat)

Vormgeving:
Studio Brouwer
Marja Mans

Medewerkers aan dit nummer:

Ingrid Baart, Christa Carbo, Gert van Dijk, Caecilia van der Drift, Niels de Hoog, Jos Lammers, Peter van der Meer, Chris Pennarts, Leonie van den Schoor, Evert Wassenaar

Foto omslag:
Chris Pennarts

Redactiecommissie:
Peter van Agteren, Marleen Janssen Groesbeek, Jan Haasbroek, Hans Martens

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Utrecht B.V.

Internet:
De Humanist wordt op Internet aangekondigd op de HV-Homepage: http://www.human.nl/hv

Teletekst:
De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Gesproken Humanist
De Humanist wordt ook ingesproken op cassette. Een jaarabonnement kost *f* 30,-. Aan te vragen bij: Centrum voor gesproken lectuur, Tel. 0486 - 486486

Advertenties:
Saskia van Loenen, Postbus 75490
1070 AL Amsterdam
Tel. 020 - 5219030
Fax 020 - 5219080

Informatie over de tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op lichthouthoudend mc papier, chloorvrij.

ISSN: 0025-9489

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden.
Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen. Hieronder drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

Abonnee op de Humanist

Een jaarabonnement kost u slechts f 50,-. Hiervoor ontvangt u negen nummers per jaar, waaronder een dubbeldik themanummer (december/januari) en een speciaal vakantienummer in de zomer. Wilt u eerst kennismaken met de Humanist, dan is een proefabonnement ook mogelijk (3 nummers voor f 10,-). Voor een abonnement in het buitenland betaalt u f 77,50 per jaar. Abonnementen lopen automatisch door tenzij deze vóór 1 november schriftelijk zijn opgezegd.

Donateur van het Steunfonds Humanisme

Als donateur van het Steunfonds Humanisme steunt u financieel de activiteiten van het Humanistisch Verbond. Het Steunfonds is een werkstichting van het HV en heeft als doel het werven en beheren van financiële middelen. Als donateur ontvangt u minimaal twee keer per jaar informatie over een project of activiteit van het HV met een acceptgiro. Zo kunt u per keer beslissen of u een financiële bijdrage wilt geven. Ook krijgt u informatie over de landelijke publieksactiviteiten.

Lid van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1 januari 1998 bedraagt de minimumcontributie f 100,-; een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Leden met een minimum-inkomen betalen f 55,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 40,- per jaar. Bij het lidmaatschap van het Humanistisch Verbond is de Humanist inbegrepen. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap (zonder Humanist). Als u eerst meer informatie wilt, kan dat natuurlijk ook.

Wij hopen u als abonnee, donateur of lid te mogen begroeten!

Verras iemand met een cadeau-abonnement op de Humanist!

Kent u iemand die de Humanist graag zou willen lezen? En wilt u hem of haar een jaarabonnement van f 50,- schenken? Vraag dan snel de kaart aan waarmee u familie, vriend(in), kennis of buur kunt opgeven. Op de kaart is ook ruimte voor een persoonlijke wens of boodschap aan de ontvanger van het cadeau. Eén telefoontje naar het Humanistisch Verbond is genoeg: 020-5219030.

De Humanist: een blad dat prikkelt tot nadenken en inspireert tot keuzes

Humanistisch Verbond

De Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de Krijgsmacht heeft enkele vacatures voor de functie van

Humanistisch Raadsman, Raadsvrouw

Het betreft vooralsnog full-time functies, in tijdelijk dienstverband voor de duur van één jaar, met de mogelijkheid van verlenging voor onbepaalde tijd.

Humanistisch Geestelijk Verzorgers zijn werkzaam bij Landmacht, Marine, Luchtmacht en Marechaussee. Vanuit een humanistische levensovertuiging zetten zij zich in voor het geestelijk welzijn van militairen en hun relaties. Zij zijn vooral werkzaam bij onderdelen van de krijgsmacht die uitgezonden kunnen worden naar crisisgebieden en bij onderdelen waar (jonge) militairen worden opgeleid. De raadslieden proberen permanent de kwaliteit van hun werk te verbeteren door scholing en intervisie.

Hoewel de werkzaamheden zeer divers zijn en afhangen van het onderdeel waarbij men werkzaam is, geldt voor alle functies dat de kerntaken in elk geval omvatten: begeleiding van de individuele militair, aanbieden van groepsbijeenkomsten en deelname aan overleg en advies binnen de structuren van de krijgsmachtorganisatie.

Deze taken worden uitgevoerd bij onderdelen in Nederland, Duitsland en op Curaçao.

Wij vragen: humanistische levensovertuiging;
afgeronde universitaire opleiding, bij voorkeur aan de Universiteit voor Humanistiek, of diploma Humanistisch Opleidingsinstituut aangevuld met praktijkervaring;
ervaring in individuele begeleiding;
vermogen zelfstandig te werken;
communicatieve houding ten opzichte van o.a. mensen met een andere levensovertuiging en leidinggevenden in de krijgsmacht;
rijbewijs;
ervaring in vormingswerk strekt tot aanbeveling.

Daarnaast beschikt u over een goede gezondheid en stressbestendigheid, bent bereid tot vaarperiodes, uitzendingen en deelname aan militaire oefeningen gedurende langere periodes.
U bent niet ouder dan 40 jaar en u bent bereid een aanvullende scholing in de krijgsmacht te volgen.

Wij bieden: Een veeleisende, maar interessante en afwisselende functie.
Aanstelling op voordracht van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond in tijdelijke dienst bij het ministerie van Defensie.
De salariëring is afhankelijk van leeftijd en ervaring, overeenkomstig de rang van Kapitein of Majoor.

Een militair-medische en een psychologische keuring maken deel uit van de sollicitatieprocedure.
Sollicitaties voor 16 april aan: sollicitatiecommissie, Bureau Hoofdkrijgsmachtraadsman, Oranje Nassaulaan 71, 3708 GC Zeist. U kunt daar ook informatie over de functies aanvragen: tel. 030-6914436.